

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Αρ. 43-44 (2007)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 43-44 (2007)

Κοινωνική και κοινοτική οργάνωση της Πρέβεζας
(18ο ς αι.)

Χριστίνα Ε. Παπακώστα

doi: [10.12681/prch.28842](https://doi.org/10.12681/prch.28842)

Copyright © 2022, Χριστίνα Ε. Παπακώστα

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπακώστα Χ. Ε. (2022). Κοινωνική και κοινοτική οργάνωση της Πρέβεζας (18ο ς αι.). *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (43-44), 112–154. <https://doi.org/10.12681/prch.28842>

Χριστίνα Ε. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ

Κοινωνική και κοινοτική οργάνωση της Πρέβεζας (18^{ος} αι.)*

Σε εκείνον που με έμαθε
να αντικρίζω το φως
χωρίς να ντρέπομαι

Εισαγωγή

Οι Βενετοί εγκαταστάθηκαν στον ελλαδικό χώρο το 1204, μετά την Τέταρτη Σταυροφορία. Η Γαληνότατη Δημοκρατία του Αγίου Μάρκου, αλλοτινή υποτελής του Βυζαντίου, εγκαθίδρυσε στα παλαιά βυζαντινά εδάφη την πολιτική εξουσία της και δημιούργησε το «Κράτος της Θάλασσας» (*Stato da Mar*). Η βενετική κυριαρχία αποδείχθηκε η μακροβιότερη δυτική κυριαρχία στο χώρο της Μεσογείου καθώς διατηρήθηκε για έξι περίπου αιώνες έως το 1797, όταν τα γαλλικά στρατεύματα κατέλυσαν το βενετικό κράτος. Η εγκατάσταση των Βενετών αποδείχθηκε μία δύσκολη υπόθεση καθώς το 13^ο αιώνα επικρατούσε ένα έντονα αντιβενετικό και αντιδυτικό κλίμα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα οι επαναστάσεις που υποκινήθηκαν από τις παλαιές αρχοντικές οικογένειες και τάραξαν το νησί της Κρήτης τον πρώτο αιώνα της βενετοκρατίας.¹

Μετά την προέλαση των Οθωμανών στη Μεσόγειο και στα Βαλκάνια στα μέσα του 14^{ου} αιώνα το κλίμα μεταστράφηκε. Οι κάτοικοι του ελλαδικού χώρου, ακόμα και όσοι πριν είχαν στραφεί ενάντια στους Βενετούς, ζήτησαν να ενταχθούν στο βενετικό κοινωνικοοικονομικό σύστημα: η Κέρκυρα το 1386, δεκαπέντε χρόνια αργότερα τα ηπειρωτικά της εξαρτήματα Βουθρωτό και Πάργα, οι Παξοί, η Αίγινα, τα νησιά των Βορείων Σποράδων και η Μονεμβασία. Εξαιτίας των επτά βενετοτουρκικών πολέμων τα όρια του «Κράτους της Θάλασσας» συχνά διαφοροποιούνταν. Με τη συνθήκη του Πασσάροβιτς (1718), η οποία σφράγισε τον τελευταίο βενετοτουρκικό πόλεμο, στο βενετικό κράτος ενσωματώθηκαν οριστικά οι δύο πόλεις που βρίσκονταν στο μυχό του

* Η παρούσα μελέτη αποτελεί επεξεργασμένη μορφή της ανέκδοτης διπλωματικής μου εργασίας που κατέθεσα το 2006 στο Τμήμα Ιστορίας, Κατεύθυνση: Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία (βενετοκρατία) στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών με θέμα «Κοινωνική συγκρότηση και ιστορική συγκυρία στα βενετικά ηπειρωτικά εξαρτήματα. Πάργα, Πρέβεζα, Βόνιτσα».

¹ Βλ. ενδεικτικά ΓΑΣΠΑΡΗΣ 1993, 81-99, όπου συγκεντρωμένη και η παλαιότερη βιβλιογραφία.

Αμβρακικού κόλπου, η Πρέβεζα και η Βόνιτσα, ενώ οι κτήσεις της άλλοτε κραταιάς βενετικής δημοκρατίας συρρικνώθηκαν στο χώρο του Ιονίου.²

Οι τρεις πόλεις που βρέχονται από τα νερά του Ιονίου, Πάργα, Πρέβεζα, Βόνιτσα, τα λεγόμενα βενετικά ηπειρωτικά εξαρτήματα, αν και εντάχθηκαν στο βενετικό *Stato da Mar* σε διαφορετικές χρονικές περιόδους και σε διαφορετικές ιστορικές συγκυρίες, ακολούθησαν πορείες παράλληλες στην εσωτερική αλλά και στην κοινοτική τους οργάνωση. Ακόμα και μετά την κατάλυση της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας του Αγίου Μάρκου και την έλευση των Γάλλων, με τη συνθήκη που υπογράφηκε στην Κωνσταντινούπολη στις 21 Μαρτίου 1800 καθοριζόταν για μία ακόμα φορά κοινή μοίρα για τις τρεις πόλεις. Έπαυαν να είναι εξαρτήματα της Επτανήσου, περιέρχονταν και οι τρεις στην κυριαρχία του σουλτάνου και χαρακτηρίζονταν προνομιακές κτήσεις, γεγονός που σήμαινε ότι απολάμβαναν ειδικών φορολογικών, δικαστικών, και διοικητικών προνομίων, μεταξύ των οποίων ήταν και η δυνατότητα διατήρησης του προγενέστερου καθεστώτος αναφορικά με την κοινοτική τους οργάνωση.³

Η συστηματική μελέτη των βενετικών αστικών συσσωματώσεων στον ελλαδικό χώρο ξεκίνησε πριν από λίγες δεκαετίες, με επίκεντρο κυρίως το χώρο της Κρήτης και των μεγάλων νησιών του Ιονίου και λιγότερο την Πελοπόννησο. Από την άλλη, η ιστορία των Συμβουλίων των πολιτών στις ηπειρωτικές ακτές του Ιονίου πελάγους και του Αμβρακικού κόλπου είχε απασχολήσει κατά κανόνα τοπικούς λογίους ή ιστοριοδίφες και μόνο πρόσφατα, σχετικά, η ματιά της ιστορικής έρευνας έπεσε πάνω στα λεγόμενα «ηπειρωτικά εξαρτήματα» του βενετικού κράτους. Η μελέτη της κοινοτικής-κοινωνικής οργάνωσης των περιοχών αυτών της δυτικής Ελλάδας και η διερεύνηση της θέσης των πολιτών των τριών κάστρων τους, που ζούσαν και δραστηριοποιούνταν πλάι στους κερκυραίους *civili*, στους ζακυνθινούς *cittadini* και στους λευκαδίτες *barnaboti*, θα συμβάλει ουσιαστικά στη χαρτογράφηση της κοινωνίας του βενετοκρατούμενου ηπειρωτικού ελλαδικού χώρου αλλά και του Ιονίου.⁴

² Βλ. ενδεικτικά ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ 1993, 173-276, κυρίως σσ. 173-198, 208-214, 217-218, 251-252, όπου συγκεντρωμένη και η παλαιότερη βιβλιογραφία.

³ ΑΣΔΡΑΧΑΣ 1988, 199-222.

⁴ Από την πλουσιότερη βιβλιογραφία για τη διοικητική οργάνωση και την κοινωνική συγκρότηση του βενετοκρατούμενου ελλαδικού χώρου βλ. ενδεικτικά ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ 1993, 281-288· ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ 1993, 185-197.

ΕΙΚΟΝΑ 1: Η ναυμαχία της Πρέβεζας, 28 Σεπτεμβρίου 1538.
Χαλκογραφία του Antonio Salamanca, Ρώμη 1540 περ.
(ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2006, Νο. 1)

Πόλη και αστικές συσσωματώσεις στο βενετοκρατούμενο ελλαδικό χώρο

Με την έλευση των Βενετών στην ελληνική χερσόνησο ένα διοικητικό μόρφωμα του δυτικοευρωπαϊκού χώρου, ο θεσμός της αστικής κοινότητας, μεταφυτεύθηκε στις κατακτημένες περιοχές προσαρμοζόμενος στις τοπικές πραγματικότητες.⁵ Οι πρόσφατες ιστορικές καταβολές του θεσμού ανιχνεύονται τόσο στην ίδια τη Βενετία όσο και στο βενετικό «Κράτος της Στερεάς» (*Stato da Terra, Terraferma*) και οι απώτερες εντοπίζονται στη Δυ-

⁵ Για την οργάνωση των κατοίκων και το θεσμό των αστικών κοινοτήτων στο βενετοκρατούμενο Ιόνιο χώρο βλ. ΡΟΙΑΣΟ 1848· ΛΟΥΝΤΖΗΣ 1969· ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ 2004β, 445-455. Για την κοινοτική οργάνωση των βενετικών ηπειρωτικών εξαρτημάτων βλ. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ 2006α· ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ χ.χ. Γενικότερα για το θεσμό στο βενετοκρατούμενο ελλαδικό χώρο βλ. ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ 2004α.

τική Ευρώπη των ύστερων μεσαιωνικών χρόνων.⁶ Οι συσσωματώσεις κοινοτικού τύπου δεν ήταν άγνωστες στον ελλαδικό χώρο. Τόσο στα πλαίσια της βυζαντινής αυτοκρατορίας όσο και σε λατινοκρατούμενες περιοχές υφίστανται με κάποιες βέβαια παραλλαγές, για να αναδυθούν δυναμικά και στον τουρκοκρατούμενο χώρο. Αποτέλεσαν το μέσο έκφρασης οργανωμένων ομάδων αλλά και το μέσο διαφοροποίησης και νομικής οργάνωσης των ομάδων αυτών.⁷

Με τον όρο *αστική κοινότητα*⁸ (*comunità, consiglio della comunità*) στο βενετοκρατούμενο ελλαδικό χώρο περιγράφεται το θεσμικά αναγνωρισμένο από τη βενετική διοίκηση συλλογικό όργανο, με έδρα την πόλη, στο οποίο είχαν δικαίωμα να συμμετέχουν τα άρρενα μέλη των κατά τόπους επιφανέστερων κοινωνικά και οικονομικά οικογενειών, που πληρούσαν τα αστικά κριτήρια και συνακολούθως αποκτούσαν προνομιακή θέση στην τοπική πολιτική ζωή. Τα μέλη των κοινωνικών σωμάτων που απάρτιζαν την Κοινότητα ήταν υποχρεωμένα να κατοικούν στην πόλη, μολονότι η κοινωνική ισχύς τους απέρρευε από τη μεγάλη έγγειο ιδιοκτησία που κατείχαν. Η διαμονή στην πόλη από πιεστική υποχρέωση των μετεχόντων του κοινοτικού σώματος μετεξελίχθηκε σε στοιχείο κοινωνικού κύρους, καθώς οι κάτοικοι των πόλεων είχαν προσωπική ελευθερία, εξαιρούνταν από τις αγγαρείες και την υποχρέωση στράτευσης, και συχνά απολάμβαναν και προσωπικών φοροαπαλλαγών.⁹

Με τον όρο *πόλη*¹⁰ νοείται το κέντρο της ευρύτερης διοικητικής περιφέρειας, το οποίο αποτελούσε την πρωτεύουσά της, ήταν τειχισμένο, στους κόλπους του λειτουργούσε κοινοτικό όργανο αστικού τύπου, φιλοξενούσε τις αρχές (διοικητικές, στρατιωτικές, εκκλησιαστικές) και είχαν τις κατοικίες τους τα περισσότερα μέλη του Συμβουλίου. Ως προς τον πληθυσμό που κατοικούσε σε αυτή ήταν μικτός ως προς τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά του με αστικές οικονομικές δραστηριότητες αλλά πάντα εμπλεκόμενος με την αγροτική οικονομία, η οποία αποτελούσε το εφαλτήριο για την κοινωνική ανάδειξη.

Συγκεκριμένα για την πόλη της Πρέβεζας όσον αφορά στην εθνολογική σύνθεση του πληθυσμού μπορούμε να πούμε ότι αποτελούνταν από Έλληνες, Αλβανούς, Εβραίους, Τσιγγάνους και Βενετούς αλλά λόγω του ότι οι απογραφές που κατά καιρούς διενεργούνταν δεν ήταν πάντοτε αναλυτικές δεν μπορούμε να καταλήξουμε σε ασφαλή συμπεράσματα για το ποσοστό συμ-

⁶ ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ 2004α, 33-40 όπου συγκεντρωμένη η παλαιότερη βιβλιογραφία.

⁷ ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ 2004α, 42. Για την οργάνωση των Κοινοτήτων στις τουρκοκρατούμενες περιοχές, βλ. ενδεικτικά ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΗΣ 1982· ΚΟΥΚΟΥ 1989.

⁸ ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ 2004α, 41.

⁹ ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ 2004α, 30.

¹⁰ Η ιστορία των αστικών κέντρων βρίσκεται σήμερα στο επίκεντρο μεγάλης επιστημονικής συζήτησης. Για την ιστορία των πόλεων στην Ευρώπη και στα Βαλκάνια από την πλουσιότητα βιβλιογραφία βλ. ενδεικτικά ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΗ 1985· ΤΟΝΤΟΡΟΦ 1986· ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ 1990, 93-112· ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ 1997, 19-30· ΒΕΡΕΝΓΟ 1999· ΠΙΡΕΝ 2003.

μετοχής κάθε εθνότητας επί του συνολικού αριθμού των κατοίκων.

Η πόλη ήταν χτισμένη κοντά στη θάλασσα, περιβαλλόταν από τείχη και έξω από αυτά αναπτύσσονταν ο *βούργος*.¹¹ Στο κάστρο βρισκόταν η κατοικία του διοικητή πλαισιωμένη από το στρατώνα, τον καθεδρικό ναό, τις δεξαμενές ή το υδραγωγείο. Το κτίριο όπου συνεδρίαζε το Συμβούλιο των αστών βρισκόταν στο βούργο ακριβώς κάτω από το κάστρο. Στη συνέχεια απλώνονταν οι κατοικίες των μελών της ανώτερης τάξης, για να ακολουθήσουν εκείνες των πολιτών. Ο λαός συνήθως κατοικούσε στις παρυφές του βούργου και στη γύρω ύπαιθρο. Παρόλο που είναι γνωστό ότι υπήρχαν ευάριθμοι Εβραίοι, δεν έχουμε καμία πληροφορία για το χώρο –εντός ή εκτός του κάστρου– που κατοικούσαν. Χαμηλά προς την πλευρά της θάλασσας και λόγω του περιορισμένου χώρου του κάστρου απλώνονταν τα εμπορικά καταστήματα και τα εργαστήρια, οι ναύσταθμοι, οι αποθήκες, τα τελωνεία, οι ταβέρνες και τα πανδοχεία.¹² Διέθετε αξιόλογο λιμάνι, το οποίο αναδείχθηκε σε σταθμό ελλιμενισμού των πλοίων, κυρίως υπό βενετική σημαία, που έπλεαν από τα λιμάνια της οθωμανικής αυτοκρατορίας προς την Ευρώπη και το αντίστροφο. Με τη λειτουργία ναυπηγείων και την ίδρυση εμπορικών προξενείων σταδιακά η Πρέβεζα εξελίχθηκε σε σημαντικό κέντρο εμπορικών και ναυτιλιακών δραστηριοτήτων.¹³

Οι οικογένειες που μετείχαν του Συμβουλίου καθορίστηκαν ευθύς εξ αρχής και στο πέρασμα του χρόνου ελάχιστες νέες εντάχθηκαν στα κοινοτικά σώματα, κυρίως σε αντικατάσταση οικογενειών από τις αρχικές, οι οποίες είχαν εκλείψει. Για το λόγο αυτό η κοινοτική συσσωμάτωση της Πρέβεζας μπορεί να χαρακτηριστεί ως κλειστή αστική κοινότητα πολιτών, η οποία δεν έλαβε ποτέ αριστοκρατικό χαρακτήρα, καθώς δεν παρουσιάστηκε το φαινόμενο της *serrata*, του κλεισίματος δηλαδή του Συμβουλίου, και της μείωσης

¹¹ Η δημογραφική ανάπτυξη και η έλλειψη χώρου εντός των τειχών υπαγόρευσε την επέκταση των πόλεων εκτός των τειχών. Η περιοχή που αναπτύχθηκε στις παρυφές των κάστρων ονομάστηκε *βούργος*. Στην πλειονότητά τους αυτοί οι αστικοί χώροι παρέμειναν ατείχιστοι μέχρι τα τέλη του 18^{ου} αι., με εξαίρεση το Χάνδακα και την Κέρκυρα, πρβλ. ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ 2004α, 28.

¹² ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ 2004α, 28-29.

¹³ Για τη λειτουργία εμπορικών προξενείων στο χώρο του Ιονίου βλ. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ 2004, 577-593. Το πρώτο μισό του 18^{ου} αι. στην Πρέβεζα λειτουργούσαν τα υποπροξενεία της Γαλλίας, του βασιλείου των δύο Σικελιών, της Ολλανδίας και της Νάπολης, πρβλ. ΣΙΟΡΟΚΑΣ 1981, 75-77· Archivio di Stato di Venezia (στο εξής Α.Σ.Υ.), *Cinque Savi alla Mercanzia*, Prima serie, b. 398, έγγραφα με ημερομηνία 12 Σεπτεμβρίου 1772 και 14 Δεκεμβρίου 1776 και *Dispacci dei provveditori da Terra e da Mar ed altre cariche* (στο εξής *PTM*), filza 990, επιστολή αρ. 78 με ημερομηνία 24 Οκτωβρίου 1745. Το 1779 μαρτυρείται στην Πρέβεζα εκπρόσωπος των εμπόρων, που είχαν οθωμανική υπηκοότητα –πρόκειται για τον Γιάννη Παπαχρήστο– αλλά δεν γνωρίζουμε εάν λειτουργούσε και προξενείο, βλ. Α.Σ.Υ., *Cinque Savi alla Mercanzia*, Prima serie, b. 392, φάκ. 9 (1779). Για τον Παπαχρήστο και την εμπορική δραστηριότητα στη βόρεια ακτή του Αμβρακικού βλ. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ 1987, σε διάφορα σημεία.

του αριθμού των μετεχόντων σε αυτό.¹⁴ Το φαινόμενο της *serrata* καταγράφηκε σε όλες τις αστικές συσσωματώσεις των νησιών του Ιονίου στη διάρκεια του 17^{ου} (Συμβούλιο της Κέρκυρας και της Ζακύνθου) και του 18^{ου} αιώνα (Συμβούλιο της Κεφαλονιάς).¹⁵

Το Συμβούλιο της Κοινότητας ή των πολιτών συγκροτούνταν από τους ελάχιστους εκλεκτούς, αντιπροσώπευε όμως όλο τον εγχώριο πληθυσμό έναντι των βενετικών αρχών και συνεπικουρούσε τους ανώτερους βενετούς αξιωματούχους στην άσκηση της τοπικής αυτοδιοίκησης. Η Κοινότητα λειτουργούσε συσπειρωτικά σε δύο επίπεδα: αφενός συσπείρωνε εντός της τους λίγους προνομιούχους μετέχοντες σε αυτή, αφετέρου τους πολυπληθείς μη μετέχοντες αλλά αντιπροσωπευόμενους από αυτή. Οι συμμετέχοντες αποκτούσαν τη νέα κυρίαρχη ταυτότητα, αυτή του «πολίτη»,¹⁶ δηλαδή του αποκλειστικού κατόχου πολιτικών δικαιωμάτων. Οι μη κατέχοντες αυτή, έχοντας, όμως, τον πλούτο και πληρώντας τα απαραίτητα κριτήρια, συχνά επιχειείρησαν ακόμα και με τη βία να ενταχθούν στο νέο κυρίαρχο σώμα των πολιτιών.¹⁷

Ιστορικό πλαίσιο

Η Πρέβεζα αναφέρεται για πρώτη φορά στο *Χρονικό του Μορέως*, όπου περιγράφεται η λεηλασία της περιοχής το 1292 από τους Γενουάτες.¹⁸ Το όνομα της πόλης, σύμφωνα με την πλειονότητα των μελετητών, είναι αλβανικό και σημαίνει «διάβαση», «πέρασμα», «δρόμος».¹⁹ Η επόμενη χρονικά μνεία της ηπειρωτικής πόλης είναι το 1486, όταν οι Οθωμανοί που είχαν καταλάβει την περιοχή, προέβησαν στην οχύρωσή της, για να εποίκιστεί δέκα περίπου χρόνια αργότερα από πληθυσμούς της ηπειρωτικής ενδοχώρας και της Ακαρνανίας. Αυτή η μετακίνηση πληθυσμού προς την ηπειρωτική πόλη υπαγορεύθηκε για οικονομικούς και πολιτικούς λόγους από την εποικιστική πολιτική της οθωμανικής αυτοκρατορίας (*sür-gün*).²⁰ Την εποχή αυτή φαίνεται

¹⁴ Για την τυπολογία των αστικών κοινοτήτων στο βενετοκρατούμενο ελλαδικό χώρο βλ. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ 1987, 41-50.

¹⁵ ΒΛΑΣΣΗ 2001α, 321-335· ΒΛΑΣΣΗ 2001β, 49-63· ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ 2002, 11, 13.

¹⁶ Για το κοινωτικό σώμα των πολιτών (*cittadini*) και τη βενετική υπηκοότητα στον ελλαδικό χώρο βλ. ΜΑΛΤΕΖΟΥ 1981, 1-16. Ειδικότερα για τον Ιόνιο χώρο βλ. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ 1985, 97-106· ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ 1992, 83-129· ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ 1993, 133-142· ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ 2001, 35-46. Για τη Βενετία βλ. ΖΑΝΝΙΝΙ 1993.

¹⁷ Χαρακτηριστική περίπτωση το Ρεμπελιό των Ποπολάρων στη Ζάκυνθο το 1628, πρβλ. ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ 2001, 89-95.

¹⁸ CHRONICLE 1967, 589.

¹⁹ Μία μικρή μερίδα ερευνητών προτείνει ότι η λέξη «Πρέβεζα» είναι σλαβικής καταγωγής και σημαίνει «πέρασμα». Για την ονοματοδοσία της πόλης βλ. ΚΟΜΗΣ 1999, 19-20.

²⁰ ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ 1856, II, 133· 1984, I, 128-129· II, 145· ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ 1895, 108-109.

ότι εγκαταστάθηκαν στην περιοχή βενετοί υπήκοοι επονομαζόμενοι «μπουρα-νέλοι», προερχόμενοι είτε από το νησί της βενετικής λιμνοθάλασσας Burano είτε από τη γειτονική Λευκάδα.²¹ Αμέσως μετά την ενσωμάτωσή της στην οθωμανική επικράτεια αναδείχθηκε σε κομβικό σημείο λόγω του σημαντικού ναυπηγείου που διέθετε αλλά και λόγω της γεωγραφικής της θέσης, καθώς ευρισκόμενη στο μυχό του Αμβρακικού κόλπου, λειτούργουσε αφενός ως ναύσταθμος του οθωμανικού στόλου, αφετέρου ως ορμητήριο αλλά και καταφύγιο μουσουλμάνων κουρσάρων, οι οποίοι λυμαίνονταν το χώρο του Ιονίου.²²

Η Πρέβεζα έμεινε στα χέρια των Οθωμανών με μικρά διαλείμματα μέχρι το 1684, χρονιά που την κατέλαβε ο Francesco Morosini.²³ Με τη συνθήκη του Κάρλοβιτς η πόλη παραδόθηκε στους Οθωμανούς για να επιστρέψει οριστικά στη βενετική επικράτεια με τη συνθήκη του Πασσάροβιτς το 1718, αφού ένα χρόνο πρωύτερα την είχε καταλάβει ο στρατάρχης von Schulemburg. Βενετική κτήση έως το 1797, τον επόμενο χρόνο γνώρισε το *χαλασμό* της από τον Αλή πασά Τεπελενλή.²⁴

Με την έλευση των Βενετών στην περιοχή του Αμβρακικού τα κοινωνικο-οικονομικά δεδομένα άλλαξαν. Ένα κύμα εποίκων, στρατιωτών και άλλων, έφθασε στην Πρέβεζα διεκδικώντας γη και αξιώματα: ήταν Ιθακήσιοι, Κεφαλονίτες, Δαλματοί, Κρητικοί και Πελοποννήσιοι, προκάλεσαν αρκετά προβλήματα στην εσωτερική ζωή του τόπου αλλά συνέδραμαν ουσιαστικά στην οικονομική ανάπτυξη, όπως προκύπτει από τη μελέτη των οικονομικών κατά-στάσεων της περιοχής. Επίσης, με τη μετατόπιση του ιστού της ηπειρωτικής πόλης βορειότερα, μετά την κατασκευή από τους Οθωμανούς στις αρχές του 18^{ου} αιώνα του απλού τετράπλευρου κάστρου, στη θέση του σημερινού κάστρου του αγίου Ανδρέα, και συνάμα τη μετακίνηση της συνοριακής γραμμής με την οθωμανική αυτοκρατορία ανατολικότερα στη βαλκανική χερσόνησο,²⁵ μειώ-

²¹ ΑΡΧΟΝΤΙΔΗΣ 1983, 66-67· ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ 1995, 13.

²² ΚΟΜΗΣ 1999, 22-23.

²³ ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ 1856, II, 133· ΧΙΩΤΗΣ 1863, 274-277· ΣΑΘΑΣ 1869, 319-321· ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ 1884, 220· ΑΡΧΟΝΤΙΔΗΣ 1983, 17-19· ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ 1984, I, 129· II, 166-170· ΝΑΝΙ ΜΟCΕΝΙΓΟ 1935, 260· ΛΙΑΤΑ 1998, 10, 33, 34, 60-62.

²⁴ ΚΟΜΗΣ 1999, 24-25. Για την κατάληψη της Πρέβεζας το 1717 από τους Βενετούς βλ. ΔΟΝΟΣ 2005, όπου και συγκεντρωμένη βιβλιογραφία. Για το *χαλασμό* της πόλης βλ. ειδικότερα ΣΤΑΜΟΥΛΗ 2000, 305-398. Πρβλ. επίσης ΔΟΝΟΣ, στον παρόντα τόμο, 67-111.

²⁵ Από τη μελέτη του χαρτογραφικού υλικού της Πρέβεζας που αφορά το 18^ο αιώνα, το *Territorium Prevesae*, το διοικητικό διαμέρισμα της Πρέβεζας, οριζόταν ως εξής: τα βόρεια σύνορα της Πρέβεζας ξεκινούσαν από τη συμβολή των ρεμάτων «Καραντινού» και «Γιανέτα στη Συκούλα» κοντά στην παραλία της Αγραπιδιάς, βόρεια του Μύτικα, περνούσαν σχεδόν εφαιπτόμενα από την εξωτερική πλευρά του νότιου σκέλους των βυζαντινών τειχών της Νικόπολης, και κατέληγαν στο «Ράμμα» της λιμνοθάλασσας του Μαζώματος, αφήνοντας το «Νέο Ιβάρι» σε ενετική κατοχή και το «Μάζωμα» σε οθωμανική· βλ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ & ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ 1994, καθώς και τους χάρτες αρ. 14 και 15· ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2006, κυρίως αρ. 12 και 13· ΙΟΝΙΟ ΠΕΛΑΓΟΣ 2007, 78-79 αρ. 7. Από την πόλη έως τη συνοριακή γραμμή ήταν *un*

θηκε η στρατιωτική σημασία της Πρέβεζας· αναδείχθηκε, όμως, ο ρόλος της ως διαμετακομιστικού κέντρου, καθώς από το λιμάνι της διακινούνταν μεγάλο ποσοστό των εισαγομένων και εξαγομένων από την Πύλη προϊόντων. Για το λόγο αυτό έντονος εμπορικός ανταγωνισμός αναπτύχθηκε μεταξύ Γάλλων και Βενετών.²⁶

Μετά το 1718 οι Βενετοί διένειμαν τις παλαιές οθωμανικές γαίες, οι οποίες τώρα ανήκαν στο βενετικό δημόσιο, σε στρατιώτες, παλαιούς κατοίκους της περιοχής και της απέναντι ακαρνανικής γης αλλά και σε πρόσφυγες προερχόμενους από πρώην βενετικές κτήσεις, κυρίως Κρητικούς και Πελοποννησίους. Οι πληθυσμοί αυτοί ήταν υποχρεωμένοι να καταβάλουν τη δεκάτη και να προωθήσουν την καλλιέργεια της ελιάς στην περιοχή. Με τον τρόπο αυτό η Βενετία υλοποιούσε το δημογραφικό σχεδιασμό που αποσκοπούσε στην ενδυνάμωση του πληθυσμιακού στοιχείου, απότοκο του οποίου υπήρξε η οικονομική ανάπτυξη της περιοχής.²⁷

Ενδεικτικό της σημασίας που είχε για τη Γαληνοτάτη η πόλη της Πρέβεζας είναι σχέδιο που εκπονήθηκε το 1733, σύμφωνα με το οποίο η Βενετία θα παραχωρούσε στους Οθωμανούς το νησί των Κυθήρων, με αντάλλαγμα ολόκληρες τις επαρχίες (καδηλίκια) της Πρέβεζας και της Βόνιτσας.²⁸

Ένα τελευταίο στοιχείο που έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών δομών στην Πρέβεζα το 18^ο αιώνα είναι η πολυσήμαντη σχέση που ανέπτυξε η πόλη με μία ιδιαίτερη πληθυσμιακή ομάδα, τους Ηπειρώτες και Ρουμελιώτες κλέφτες και αρματολούς. Σε αυτή, λόγω της ανεκτικής απέναντί τους βενετικής πολιτικής, οι κλέφτες και οι αρματολοί έβρισκαν καταφύγιο, μένοντας για μικρά ή μεγάλα χρονικά διαστήματα. Την περίοδο της παραμονής τους δραστηριοποιούνταν οικονομικά, συνήπταν γάμους ή άλλου είδους σχέσεις παγιώνοντας έτσι τους δεσμούς τους με τους κατοίκους της πόλης, αγόραζαν ακίνητη περιουσία. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις η οικογένεια του Οδυσσέα Ανδρούτσου και του Αναστάσιου Καλούλη. Συχνά οι ίδιοι ή συγγενείς τους διενεργούσαν στρατολογήσεις κυρίως για την τσαρική Ρωσία της Μεγάλης Αικατερίνης· δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα ανθρώπων που έδρασαν στην περιοχή είναι ο

ora giusta di strada, βλ. A.S.V., *PTM*, filza 1028, έγγραφο χωρίς χρονολογική ένδειξη και filza 867, επιστολή αρ. 2 (Πρέβεζα, 1 Ιουλίου 1736). Πρβλ. και ΒΕΤΣΙΟΣ 2005, 45-50.

²⁶ ΚΟΜΗΣ 1999, 26-27. Για το γαλλοβενετικό ανταγωνισμό στην περιοχή βλ. ΣΙΟΡΟΚΑΣ 1981, 177-193· ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ 1987, 60-73· ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ 2002, 258, 285-286. Για τις εμπορικές δραστηριότητες των Βενετών στον Αμβρακικό κόλπο το 18^ο αιώνα βλ. ΒΕΤΣΙΟΣ 2007, σε διάφορα σημεία.

²⁷ ΚΟΜΗΣ 1995, 19-26· ΚΟΜΗΣ 1999, 31-32.

²⁸ A.S.V., *PTM*, filza 867, επιστολές του γενικού προβλεπτή θάλασσας προς το δόγη με ημερομηνία 2 Ιουνίου και 5 Ιουλίου 1733· πρβλ. και ΣΙΟΡΟΚΑΣ 1983, 37-51, *passim*· ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ 1987, 66-68· ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ 2006.

Λουδοβίκος Σωτήρης και ο συνεργάτης του Σταθάκης Παρούσης, που δραστηριοποιήθηκαν στην περιοχή ως κατάσκοποι και στρατολόγοι της Ρωσίας με προκάλυμμα την ενασχόλησή τους με το εμπόριο.²⁹

Η διοίκηση

Μετά την εκστρατεία του Morosini και την υπαγωγή των περιοχών περί τον Αμβρακικό κόλπο στη βενετική επικράτεια, εγκαταστάθηκαν στην Πρέβεζα δύο προβλεπτές, ένας τακτικός και ένας έκτακτος, με πολιτικές και στρατιωτικές δικαιοδοσίες. Η περιοχή που τελούσε υπό τις διαταγές τους απλωνόταν βόρεια του Αμβρακικού, από τις ακτές του Ιονίου έως τα χωριά του Λούρου. Στο έργο τους συνεπικουρούνταν από δύο γραμματείς –ο ένας ασχολούνταν με την αλληλογραφία και εξέδιδε τα διαβατήρια (*passaporti*) για την κίνηση των πλοίων και ο δεύτερος συντάσσει τις δικογραφίες–, ένα λογιστή (*ragionato*), έναν εισπράκτορα των δημοσίων φόρων (*esattore*) και ένα γραφέα (*scrivano*), ο οποίος συνόδευε τον προβλεπτή, όταν εκείνος περιόδευε, και φρόντιζε και για τον πλειστηριασμό των φόρων. Ο έκτακτος προβλεπτής (*pronveditore straordinario*), κατώτερος από τον ανάλογό του που έδρευε στη Λευκάδα, προϊστάτο όλων των βενετικών υπηρεσιών, οι οποίες έδρευαν στην Πρέβεζα και εκδίκασε υποθέσεις αστικού δικαίου. Η θητεία του ήταν τριετής, αν και κανείς από όσους ανέλαβαν το αξίωμα δεν ολοκλήρωσε την προβλεπόμενη τριετία. Ο τακτικός προβλεπτής (*pronveditore ordinario*), με διετή θητεία, ήταν επιφορτισμένος με την εκδίκαση των διαφορών που ανέκυπταν μεταξύ των κατοίκων της πόλης. Για οικονομικούς, όμως, λόγους το αξίωμα καταργήθηκε το 1686.³⁰

Στα τέλη του 17^{ου} αιώνα υπό τις διαταγές του έκτακτου προβλεπτή τελούσαν δύο στρατιωτικά σώματα: α) η *guardia*, μισθοφορικό σώμα διοικούμενο από τον *governatore delle armi* και αποτελούμενο από Δαλματούς, Κροάτες, Αλβανούς, Ιταλούς και Κορσικανούς, το οποίο φρόντιζε για την προστασία του κάστρου και της πόλης, αριθμούσε δε 160 με 185 άνδρες, οι οποίοι κατανέμονταν σε λόχους. β) Η πολιτοφυλακή (*cernidi*), η οποία ήταν υπό τις διαταγές του *governatore delle armi*, αποτελούνταν από ντόπιους και Επτανήσιους. Ήταν άμισθοι και συνήθως ο επικεφαλής τους ήταν Επτανήσιος.³¹

Στο λιμάνι της Πρέβεζας στάθμευαν τρία πλοία υπό την ευθύνη του έκτα-

²⁹ ΚΟΜΗΣ 1999, 36-39 όπου και συγκεντρωμένη η παλαιότερη βιβλιογραφία· ΨΙΜΟΥΛΗ 2005, 351-352, 374-375. Για το Λουδοβίκο Σωτήρη βλ. ενδεικτικά ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗΣ 1960, 33-154, και για το Σταθάκη Παρούση βλ. ΑΣΔΡΑΧΑΣ 2003, 129-150.

³⁰ ΑΡΧΟΝΤΙΔΗΣ 1983, 30-32, 43.

³¹ ΑΡΧΟΝΤΙΔΗΣ 1983, 44-47.

κτου προβλεπτή, τα οποία περιπολούσαν τις ακτές του Ιονίου από το Μεσολόγγι μέχρι την Πάργα. Επρόκειτο για μία φελούκα και δύο μπριγκαντίνια με πληρώματα ντόπιους ή κατοίκους των νησιών του Ιονίου. Σε περίπτωση μεγάλου κινδύνου προς ενίσχυση της δύναμης αυτής έφταναν πλοία από γειτονικές περιοχές, κυρίως από τη Λευκάδα, ή πλοία ιδιωτών, τα οποία ήταν εμπορικά, αλλά έφεραν και στοιχειώδη οπλισμό, για την αντιμετώπιση των πειρατικών επιδρομών.³²

Στις αρχές του 18^{ου} αιώνα στη Λευκάδα έδρευαν δύο βενετοί αξιωματούχοι, ο τακτικός (*provveditore ordinario*) και ο έκτακτος προβλεπτής (*provveditore straordinario*), οι οποίοι εξαρτώνταν από το γενικό προβλεπτή θάλασσας. Μετά το 1718, έτος ενσωμάτωσης της Πρέβεζας στο βενετικό κράτος, η ηπειρωτική πόλη τελούσε υπό την εξουσία ενός ανώτερου βενετού αξιωματούχου, ο οποίος έφερε τον τίτλο του προβλεπτή και αναφερόταν στον έκτακτο προβλεπτή Λευκάδας. Η θητεία του τελευταίου ήταν τριετής και η εκλογή του γινόταν από τη Σύγκλητο. Μαζί με τους δύο συμβούλους του και ένα γραμματέα, τον οποίο εξέλεγε το Συμβούλιο των πολιτών του νησιού, αποτελούσαν τη Διοίκηση (*reggimento*). Ο προβλεπτής της Πρέβεζας είχε πολιτικές, δικαστικές και στρατιωτικές δικαιοδοσίες και υπό τις διαταγές του τελούσαν 4 λόχοι αποτελούμενοι από 200 Ιταλούς και Δαλματούς στρατιώτες. Η εκλογή του γινόταν από την κεντρική βενετική διοίκηση κάθε χρόνο και ο μισθός του στα τέλη του 18^{ου} αιώνα ήταν 4.464 λίρες το χρόνο (= 124 τσεκίνια).³³

Στα μέσα του 18^{ου} αιώνα μαρτυρείται ότι στις διαταγές του τοπικού προβλεπτή της Πρέβεζας βρισκόταν στρατιωτικό σώμα με 26 *levanti* για τη φύλαξη των βενετοτουρκικών συνόρων, για τους οποίους το βενετικό δημόσιο κατέβαλε 210 τσεκίνια.³⁴ Για την πληρέστερη άσκηση των καθηκόντων του ο προβλεπτής είχε ένα γραμματέα, ο οποίος αμειβόταν με 24 τσεκίνια το χρόνο, ενώ για το εκκλησιασμό του ίδιου και των Ιταλών στρατιωτών υπήρχε στο κάστρο ένας καθολικός ιερέας με μισθό 9 τσεκίνια το χρόνο.³⁵ Την ίδια εποχή μαρτυρείται και η παρουσία καθολικών μοναχών, οι οποίοι εισέπραταν από το βενετικό Δημόσιο 39 τσεκίνια.³⁶

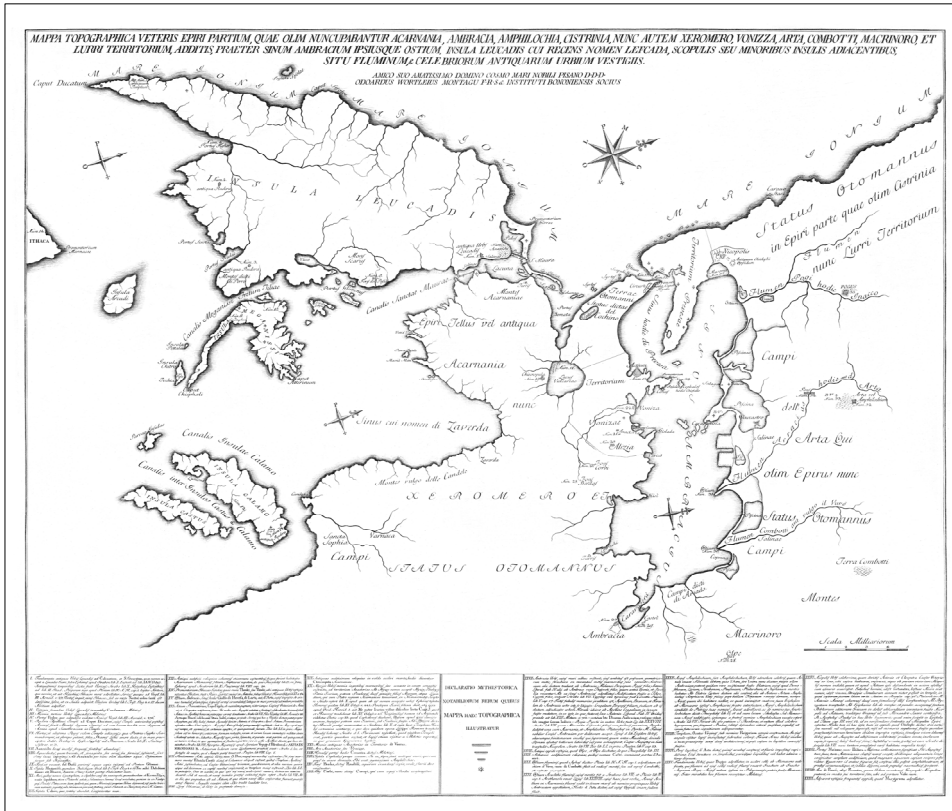
³² ΑΡΧΟΝΤΙΔΗΣ 1983, 51-52.

³³ ΛΟΥΝΤΖΗΣ 1969, 168-169· ΜΑΧΑΪΡΑΣ 1951, 47-48· ΡΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ 1986, 545, 549· ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ 2004α, 456-457. Το 1756 μαρτυρείται ότι ο μισθός ήταν 248 τσεκίνια ετησίως, πρβλ. ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ 1914, I, 344.

³⁴ ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ 1914, I, 300, 380.

³⁵ ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ 1914, I, 345.

³⁶ ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ 1914, I, 345. Επρόκειτο για το τάγμα των *Minori Osservanti*, παρακλάδι των φραγκισκανών· για το τάγμα και τη δράση του στον ελλαδικό χώρο βλ. πρόχειρα ΑΡΧΟΝΤΙΔΗΣ 1983, 79-80· ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ 1996, 48, 85, 122, 169, 183. Δεν έχουμε στοιχεία εάν επρόκειτο για μόνιμη εγκατάσταση μελών του τάγματος ή ευκαιριακή παραμονή των μοναχών στην πόλη του Αμβρακικού στα πλαίσια κάποιου ταξιδιού.

ΕΙΚΟΝΑ 2: Χάρτης του Αμβρακικού κόλπου και της Πρέβεζας στη διάρκεια της δεύτερης ενετικής κατοχής της Πρέβεζας και της Βόνιτσας. Χαλκογραφία του E.W. Montagu Jr., Λονδίνο 1760 περ. (ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2006, Νο. 12)

Η κοινότητα

Στην περιοχή της Πρέβεζας³⁷ εγκαταστάθηκε μετά το 1718 μεγάλος αριθμός προσφύγων από τα άλλοτε βενετικά εδάφη της Κρήτης και της Πελοποννήσου, από τα Ιόνια νησιά αλλά και από την οθωμανική ενδοχώρα.³⁸ Οι άνθρωποι αυτοί, επήλυδες και πρόσφυγες κατασκεύασαν και κατοίκησαν

³⁷ Για μία συνοπτική παρουσίαση της Κοινότητας της Πρέβεζας και της οργάνωσης των κατοίκων πριν το 1740 βλ. ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ 2004α, 455-462.

³⁸ A.S.V., PTM, filza 987, επιστολή αρ. 44 του γενικού προβλεπτή θάλασσας προς το δόγη με ημερομηνία 26 Ιουλίου 1741.

το βούργο.³⁹ Η ενδυνάμωση του πληθυσμιακού στοιχείου και οι μνήμες της κοινοτικής οργάνωσης στους τόπους καταγωγής τους, σε συνδυασμό με τις τοπικές πραγματικότητες, οδήγησε στην ανάγκη σύστασης μιας οργανωμένης αστικής κοινότητας και στην Πρέβεζα, το 1740. Μέχρι την εποχή αυτή, η «κοινότητα» ήταν ένα ρευστό σώμα αποτελούμενο από εκείνους που διέθεταν μεγάλη έγγαιο ιδιοκτησία ή στρατιωτική ισχύ. Του σώματος προϊστάοντο οι πρώτοι και οι γέροντες (*primati* και *vecchiardi*), κατά το πρότυπο των οθωμανικών κοινοτήτων.⁴⁰

Τον Αύγουστο του 1740, μετά τις απογραφές που είχαν διενεργηθεί στην περιοχή,⁴¹ εκπρόσωποι των κατοίκων της Πρέβεζας (*deputati*) υπέβαλαν αίτημα στο δόγη, ζητώντας να τους επιτρέψει να οργανωθούν σε κοινότητα (*Comunità*), κατά το παράδειγμα των κατοίκων της Λευκάδας.⁴² Το αίτημα υπέβαλαν όχι μόνο όσοι κατοικούσαν εντός των τειχών αλλά και όσοι ήταν στο βούργο και τη γύρω περιοχή (στην αίτηση αναφέρεται *gli abitanti di essa terra e fortezza*). Επειδή ήταν δυσαρεστημένοι από τον τρόπο που λειτουργούσε το υπάρχον σώμα αυτοδιοίκησης και εκπροσώπησής τους (το σώμα στο κείμενο αναφέρεται με τον όρο *Università*), δεν υπήρχε εσωτερική οργάνωση και οι επικεφαλής του δεν φρόντιζαν για το συμφέρον της κοινότητας αλλά για το προσωπικό τους, επιθυμούσαν να συγκροτήσουν συμβούλιο απαρτιζόμενο από τις ευπόληπτες γηγενείς οικογένειες του τόπου. Η οργάνωση του συμβουλίου θα γινόταν υπό την επίβλεψη του προβλεπτή της Πρέ-

³⁹ ΣΤΑΜΟΥΛΗ 1984, 403-416.

⁴⁰ Βλ. ενδεικτικά ΑΡΧΟΝΤΙΔΗΣ 1983, 57-61. Το 1737 και το 1738 με εντολή της τοπικής βενετικής διοίκησης οι πρώτοι και οι γέροντες διενήργησαν απογραφή στο βενετικό *territorio* της Πρέβεζας προετοιμάζοντας τη γενική απογραφή του 1740, πρβλ. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ 1995, 18-20.

⁴¹ A.S.V., *Collezione Amedeo Svajer*, filze 39 και 47, βλ. και παράρτημα, έγγρ. αρ. 1 και 2. Αντίγραφα των δύο εγγράφων που φιλοξενούνται στη σειρά Amedeo Svajer εντόπισε και μελέτησε στο Ιστορικό Αρχείο της Κέρκυρας η Ελένη Γιαννακοπούλου. Για τα νέα δημογραφικά δεδομένα που προκύπτουν από τη μελέτη των δύο απογραφών βλ. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ 1995, 17-31.

⁴² A.S.V., *Senato*, Mar, filza 992, αίτηση των Πρεβεζάνων προς το Collegio με ημερομηνία 23 Αυγούστου 1740, βλ. παράρτημα, έγγρ. αρ. 3. Πρβλ. και ΜΕΡΤΖΙΟΣ 1962, 521-522. Οι κάτοικοι της Πρέβεζας αντί να στείλουν πρεσβεία στη Βενετία προκειμένου να παρουσιάσουν το αίτημα συγκρότησης αστικού Συμβουλίου, προτίμησαν να το υποβάλουν γραπτώς. Μέχρι σήμερα δεν έχει εντοπιστεί καμία πρεσβεία της ηπειρωτικής πόλης ενώ έκαναν χρήση του δικαιώματός τους να απευθύνουν γραπτό αίτημα στην κεντρική βενετική διοίκηση (*supplica*) τρεις φορές. Το 1702 επρόκειτο για ατομικά αιτήματα, που υπέβαλαν τα αδέρφια Σπήλιου ενώ το 1690 και το 1740 επρόκειτο για συλλογικά (εγγραφή Πρεβεζάνων στο Συμβούλιο της Λευκάδας και συγκρότηση Κοινότητας Πρέβεζας αντίστοιχα). Πρβλ. ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ 1985, 20 αρ. 100, 33 αρ. 176· ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ 1992, 29 αρ. 154. Για την οργάνωση της Κοινότητας της Λευκάδας βλ. ΜΑΧΑΙΡΑΣ 1951, 37-56· ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ 2004α, 428-454. Η κοινότητα της Λευκάδας αποτελεί το αντικείμενο της υπό εκπόνηση στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων διδακτορικής διατριβής του κ. Παναγιώτη Σταματέλου.

βεζας ή οποιουδήποτε αξιωματούχου όριζε η κεντρική βενετική διοίκηση. Δήλωναν ότι κατά την εκλογή των αξιωματούχων θα ακολουθούσαν το παράδειγμα της γειτονικής Λευκάδας.

Η γνωμοδότηση του γενικού προβλεπτή θάλασσας Antonio Lorendan επί του αιτήματος των Πρεβεζάνων ήταν θετική.⁴³ Επισημαίνοντας τη σημαντική γεωστρατηγική θέση της πόλης στο μυχό του Αμβρακικού, αναφέρθηκε στην αύξηση του αριθμού των κατοίκων της περιοχής και στην αδυναμία άσκησης χρηστής διαχείρισης και διοίκησης από τους *vecchiardi*, και θεωρούσε ότι θα ήταν επωφελής τόσο για τους ίδιους τους κατοίκους όσο και για τα βενετικά συμφέροντα η συγκρότηση Κοινότητας. Προκειμένου να εξασφαλίσει τη συγκατάθεση της Συγκλήτου μνημόνευσε τις αστικές συσσωματώσεις που οργανώθηκαν στην Πελοπόννησο, στην Πάργα και τελευταία στη Λευκάδα μετά την έλευση των Βενετών.

Με απόφαση της 31^{ης} Δεκεμβρίου 1740, την οποία κοινοποίησε η Σύγκλητος στο γενικό προβλεπτή θάλασσας,⁴⁴ το αίτημα των Πρεβεζάνων είχε γίνει αποδεκτό και ένα χρόνο αργότερα ο Lorendan συνέταξε τον καταστατικό χάρτη του συμβουλίου των πολιτών της Πρέβεζας, ο οποίος περιλάμβανε ένδεκα άρθρα.⁴⁵ Αρχικά καταγράφονταν τα ονόματα των οικογενειών, οι οποίες θα απάρτιζαν το Συμβούλιο και στο εξής θα απαλλάσσονταν από τις αγγαρείες. Ο χώρος όπου θα έπρεπε να καταγραφούν οι οικογένειες παρέμεινε κενός, άγνωστο για ποιο λόγο. Κατά την έρευνα όμως που διεξήγαγε η Ρόδη Σταμούλη στο Αρχείο της Ιεράς Μητροπόλεως Νικοπόλεως και Πρεβέζης, εντόπισε ένα αντίγραφο του Καταστατικού της Κοινότητας της Πρέβεζας (*Decreto dell'intimazion dela Comunita di Prevesa*), στο οποίο αναφέρονται τα ονόματα των 94 οικογενειών που είχαν δικαίωμα να μετέχουν του Συμβουλίου των Αστών.⁴⁶ Όσον αφορά τον κατάλογο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί ότι α) κάποια επώνυμα επαναλαμβάνονται, χωρίς όμως να μπορούμε να διαπιστώσουμε εάν πρόκειται για συγγενείς α' βαθμού ή για διαφορετικούς κλάδους της ίδιας οικογένειας, β) δεν αναγράφονται τα ονόματα οικογενειών των οποίων μέλη αναδείχθηκαν σε αξιώματα, όπως του γραμματέα, από τα πρώτα χρόνια σύστασης της Κοινότητας, γ) ελάχιστες από τις οικογένειες του καταλόγου παραδίδονται από το Σεραφείμ Ξενόπουλο και το Δημάρατο, οι οποίοι έχουν συγκεντρώσει τα ονόματα των παλαιότερων οικογενειών του τόπου, δ) δεν μπορεί να διαπιστωθεί αν η διπλογραφική ονομά-

⁴³ A.S.V., *Senato*, Mar, filza 992, έγγραφο με ημερομηνία 3 Οκτωβρίου 1740, βλ. παράρτημα, έγγρ. αρ. 4. Πρβλ. και ΜΕΡΤΖΙΟΣ 1962, 522-523.

⁴⁴ A.S.V., *Senato*, Mar, reg. 206, f. 193v (v.a.), βλ. παράρτημα, έγγρ. αρ. 5. Πρβλ. και ΜΕΡΤΖΙΟΣ 1962, 523.

⁴⁵ A.S.V., *PTM*, filza 987, συνημμένο αρ. 1 στην επιστολή αρ. 44, βλ. παράρτημα, έγγρ. αρ. 6. Πρβλ. και ΜΕΡΤΖΙΟΣ 1962, 523-525.

⁴⁶ ΣΤΑΜΟΥΛΗ 1984.

των, παραδείγματος χάριν Zigara και Cigarà, είναι λάθος του γραφέα ή πρόκειται για διαφορετικά πρόσωπα και ε) δεν συμπεριλαμβάνεται κανένας ιερέας, σε αντίθεση με την Κοινότητα της Βόνιτσας.⁴⁷

Νέες οικογένειες δεν μπορούσαν να εισέλθουν στο Συμβούλιο, παρά μόνο εάν εξέλιπαν κάποιες από τις ήδη ενταγμένες, με προϋπόθεση την εισήγηση του ίδιου του Συμβουλίου και έγκριση του τοπικού προβλεπτή καθώς και του γενικού προβλεπτή θάλασσας.⁴⁸ Το σώμα θα συνεδρίαζε παρουσία του ανώτερου διοικητή της πόλης αλλά και των προβλεπτών της Λευκάδας, εάν αυτοί βρίσκονταν στην Πρέβεζα, σε ένα ευρύχωρο οικοδόμημα που θα κατασκευαζόταν από την Κοινότητα γι' αυτό το σκοπό στο βούργο κάτω από το φρούριο.⁴⁹

Το Συμβούλιο προέβαινε στην ανάδειξη δεκατεσσάρων αξιωματούχων με ετήσια θητεία και ισόχρονη παύση (*contumacia*).⁵⁰ Εξέλεγε τρεις συνδίκους,⁵¹ οι οποίοι θα ηγούνταν αυτού, τρεις δικαστές,⁵² ένα γραμματέα,⁵³ δύο αγορανόμους,⁵⁴ τρεις υγειονόμους,⁵⁵ και δύο δικαστές-εκτιμητές.⁵⁶ Για τη λήψη έγκυ-

⁴⁷ ΣΤΑΜΟΥΛΗ 1984, 407-409· ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ 2006β.

⁴⁸ Άρθρα 2 και 3 του καταστατικού χάρτη. Το 1771 έγινε εγγραφή τριών νέων μελών και το 1787 στο Συμβούλιο συμμετείχαν 120-125 οικογένειες, πρβλ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ 1984, 408.

⁴⁹ Άρθρο 3 του καταστατικού χάρτη. Για το κάστρο της Πρέβεζας βλ. ενδεικτικά ΑΡΧΟΝΤΙΔΗΣ 1983, 47-50· ΠΑΛΙΟΥΡΑΣ 1993, 43-56· ΣΜΥΡΗΣ 2004, 93-108.

⁵⁰ Άρθρο 10 του καταστατικού χάρτη. Για την πρακτική της *contumacia* βλ. ΜΑΛΤΕΖΟΥ 2002, 27.

⁵¹ Άρθρο 4 του καταστατικού χάρτη. Οι σύνδικοι θα έπρεπε να μερμινούν ούτως ώστε να μην εισχωρούν στην περιοχή της Πρέβεζας οικογένειες από την οθωμανική ενδοχώρα, γεγονός που συνέβαινε πολύ συχνά στο παρελθόν. Σε περίπτωση που συνέβαινε κάτι τέτοιο ήταν υποχρεωμένοι να ενημερώσουν γραπτώς τον τακτικό προβλεπτή, όσο και τον έκτακτο προβλεπτή που έδρευε στη Λευκάδα. Στους δύο αξιωματούχους θα έπρεπε κάθε δύο μήνες να στέλνουν επίσης αναφορά περιγράφοντας την κατάσταση που επικρατούσε στις ηπειρωτικές ακτές. Όπως ορίζεται με το 11^ο άρθρο του καταστατικού σε περίπτωση κατά την οποία η πλειονότητα των συνδίκων ζητούσε τη σύγκλιση του Συμβουλίου, ο προβλεπτής δεν θα μπορούσε να το απαγορεύσει.

⁵² Άρθρο 5 του καταστατικού χάρτη. Οι δικαστές μπορούσαν να εκδικάζουν διαφορές που προέκυπταν μεταξύ των κατοίκων ύψους έως 15 ρεαλίων. Οι διάδικοι θα μπορούσαν να προσβάλλουν τις αποφάσεις των δικαστών ενώπιον του δικαστηρίου του τακτικού προβλεπτή.

⁵³ Άρθρο 6 του καταστατικού χάρτη. Ήταν επιφορτισμένος με τη σύνταξη των δικογραφιών και φρόντιζε για τη διευκόλυνση του έργου των δικαστών.

⁵⁴ Άρθρο 7 του καταστατικού χάρτη. Έργο τους ήταν η διατίμηση όλων των προϊόντων και των κρασιών που έφταναν στο βούργο. Ο μισθός τους θα ήταν ανάλογος αυτού των ομοτίτων τους αξιωματούχων στα νησιά του Ιονίου και σε περίπτωση που υπέπιπταν σε παραπτώματα θα τιμωρούνταν από το προβλεπτή της Πρέβεζας.

⁵⁵ Άρθρο 8 του καταστατικού χάρτη. Στο ίδιο άρθρο οριζόταν ότι ως γραμματέας του Υγειονομείου διοριζόταν ο Αντώνιος Κόνσολος και ότι η βενετική διοίκηση θα φρόντιζε για την ανεύρεση του κατάλληλου οικοπέδου, το οποίου θα παραχωρούσε στην Κοινότητα για την κατασκευή του Υγειονομείου.

⁵⁶ Άρθρο 9 του καταστατικού χάρτη. Χωρίς την πραγματογνωμοσύνη αυτών δεν ήταν δυνατό να υποβληθεί καταγγελία για την πρόκληση ζημιών σε καλλιεργούμενες περιοχές από ζώα.

ρων αποφάσεων ήταν απαραίτητο να παρίστανται στη συνεδρίαση τα $\frac{3}{4}$ των εγγεγραμμένων μελών της Κοινότητας.⁵⁷ Με το 11^ο άρθρο του καταστατικού οριζόταν ότι τόσο τα μέλη της Κοινότητας όσο και οι άλλοι κάτοικοι είχαν δικαίωμα να φέρουν όπλα και να εξασκούνται με αυτά, ώστε να μπορούν ανά πάσα στιγμή να υπερασπιστούν τη ζωή και την περιουσία τους (*resta permesso senz' inihititione così à cittadini, come ad altri abitanti l'uso dell'armi*).

Όσοι μετείχαν του Συμβουλίου αποτέλεσαν το κοινωνικό σώμα των πολιτών (*cittadini*), στο οποίο εντάχθηκαν ισόβια και κληρονομικά. Σε αυτό όμως δεν λάμβαναν μέρος όλες οι οικογένειες που κατοικούσαν στην πόλη για μεγάλο χρονικό διάστημα, καίτοι η μακρόχρονη παραμονή στον τόπο αποτελούσε βασικό κριτήριο για την εισαγωγή στην Κοινότητα.⁵⁸ Το όνομα κάθε πολίτη ήταν καταγεγραμμένο στα ειδικά βιβλία που τηρούνταν με ευθύνη του κοινοτικού Συμβουλίου και αποτελούσαν αποδεικτικό για την κοινωνική θέση των εγγεγραμμένων. Για να εγγραφεί κάποιος σε αυτά τα βιβλία, θα έπρεπε να είναι γηγενής ή να έχει αποδεδειγμένη πολυετή παραμονή στην περιοχή, να είναι νόμιμο τέκνο νόμιμα νυμφευμένων γονέων και να μην έχει ασκήσει ο ίδιος και οι πρόγονοί του, τρεις γενεές πίσω, χειρωνακτική εργασία. Το τέταρτο, μη θεσμοθετημένο κριτήριο για την εισαγωγή στην Κοινότητα υπήρξε ο πλούτος. Η δημιουργία του κοινωνικού στρώματος των πολιτών και η συγκρότηση των αστικών συσσωματώσεων ήταν φαινόμενα παράλληλα και αλληλοσυμπληρούμενα. Τα μέλη των Συμβουλίων, φορείς της αστικής ιδιότητας και αποκλειστικοί κάτοχοι πολιτικών δικαιωμάτων, απέκτησαν μία νέα, κυρίαρχη θα λέγαμε, κοινωνική ταυτότητα, που τους συσπείρωνε μεταξύ τους αλλά και τους διαφοροποιούσε από τους πολυάριθμους υπόλοιπους κατοίκους (*popolo*), που δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα και υποχρεωτικά έναντι των αρχών αντιπροσωπεύονταν από τους ολιγάριθμους πολίτες.

Παρακολουθώντας τη δημογραφική κατάσταση της Πρέβεζας το 18^ο αιώνα μπορούμε να καταρτίσουμε τον ακόλουθο πίνακα:⁵⁹

⁵⁷ Άρθρο 10 του καταστατικού χάρτη.

⁵⁸ Το όριο για τη εισαγωγή στο Συμβούλιο ήταν πέντε χρόνια μόνιμης διαμονής στην Πρέβεζα, πρβλ. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ 1995, 20, 25-26.

⁵⁹ A.S.V., *Collezione Ammedeo Svajer*, filza 39, έγγραφο με ημερομηνία 29 Ιουνίου 1737 π.ημ. και ό.π., filza 47, έγγραφο με ημερομηνία 10 Οκτωβρίου 1738, πρβλ., παράρτημα, έγγρ. αρ. 1 και 2· *Anagrafi di tutto lo stato della Serenissima Repubblica di Venezia comandata dell'eccellentissimo Senato coi suoi decreti ed eseguita dal magistrato eccellentissimo dei signori deputati ed aggiunti sopra la provision del danaro*, Stampata nella ducal stamperia di Venezia per il figliuoli del quondam Z. Antonio Pinelli, τ. 1, Βενετία 1768, 261· ΣΤΑΜΟΥΛΗ 1981, 98-99· ΨΑΡΑΣ 1993, 91-92· ΚΟΜΗΣ 1995, 23· ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ 1995, 32-42· ΚΟΜΗΣ 1997, 143-160, κυρίως 151 πίν. 1· ΚΟΜΗΣ 1999, 63-149, και κυρίως 57 πίν. 3.

Έτος	Οικογένειες	Άτομα	Παρατηρήσεις
1718	~ 63	~ 252	Δεν περιλαμβάνονται οι κάτοικοι του Κάστρου
1719	53	225	Πληθυσμός σε πλινθόκτιστες καλύβες
1722	90	~ 360	Κάτοικοι της αγροτικής περιφέρειας
1722-1724	64	274	Πληθυσμός στον οποίο διενεμήθηκαν γαίες (κάτοικοι των καλυβών, του κάστρου και του μπόργκου) ⁶⁰
1730		1800	Συνολικός πληθυσμός
1737	137	709	Καθολική απογραφή
1737-1738	262	1210	Σύνολο πόλης
1738	163	846	Απογραφή όσων κατοικούν πάνω από πέντε χρόνια στην περιοχή: συμπεριλαμβάνονται και 8 οικογένειες αθιγγάνων
1740	200	900	Γηγενείς Πρεβεζάνοι, δεν έχουν συμπεριληφθεί οι κάτοικοι του βούργου
1760		1840	Συνολικός πληθυσμός (<i>territorio</i>)
1766-1770	450	1834	Συνολικός πληθυσμός (<i>territorio</i>) ⁶¹
ca. 1780	390	1700	Κάτοικοι πόλης (130 οικογένειες με 538 μέλη είναι έποικοι)
1784	418	1876	Όσοι κατοικούν στην περιοχή μέχρι τα οθωμανικά σύνορα
1786	918	[1786]	Ο αριθμός αφορά μόνο τον ανδρικό πληθυσμό και συμπεριλαμβάνονται και οι αρματολοί του Ξηρομέρου

Από τη μελέτη των αριθμών και των ονομάτων των Πρεβεζάνων που καταγράφονται στις ποικίλες καταγραφές και απογραφές του 18^{ου} αιώνα καταλή-

⁶⁰ Στον αριθμό των οικογενειών δεν συμπεριλαμβάνονται 13 οικογένειες προσφύγων από την Πελοπόννησο και ξένων, οι οποίες έλαβαν γαίες από τους Βενετούς. Για την έννοια του ξένου στο βενετικό κράτος βλ. ΜΑΛΤΕΖΟΥ 1981.

⁶¹ Στην απογραφή του Grimani καταγράφονται 143 οικογένειες πολιτών (*cittadini*), 93 ευπόρων (*benestanti*) και 200 πληβείων (*plebee*), γεγονός που σημαίνει ότι από το σώμα των πολιτών είχαν δικαίωμα συμμετοχής στο Συμβούλιο το 65,7 %. Πρόκειται για την απογραφή που διεξήγαγε το 1760 ο γενικός προβλεπτής θάλασσας Francesco Grimani. Η απογραφή τυπώθηκε σε λίγα αντίτυπα για χρήση των βενετικών αρχών και είχαν σκοπό να την ενημερώνουν κάθε πέντε χρόνια, όπως προκύπτει από τους συμπληρωμένους πίνακες, οι οποίοι φέρουν την ένδειξη «Πρώτη πενταετία 1766-1770» και τους κενούς με την ένδειξη «Δεύτερη πενταετία 1771-1775». Παρά την ένδειξη 1766-1770 τα στοιχεία που παρατίθενται αφορούν το 1760, οπότε και έγινε η απογραφή. Πρβλ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ 1982-1983, 381-382, 400· ΛΑΖΑΡΗ 2004, 301-347.

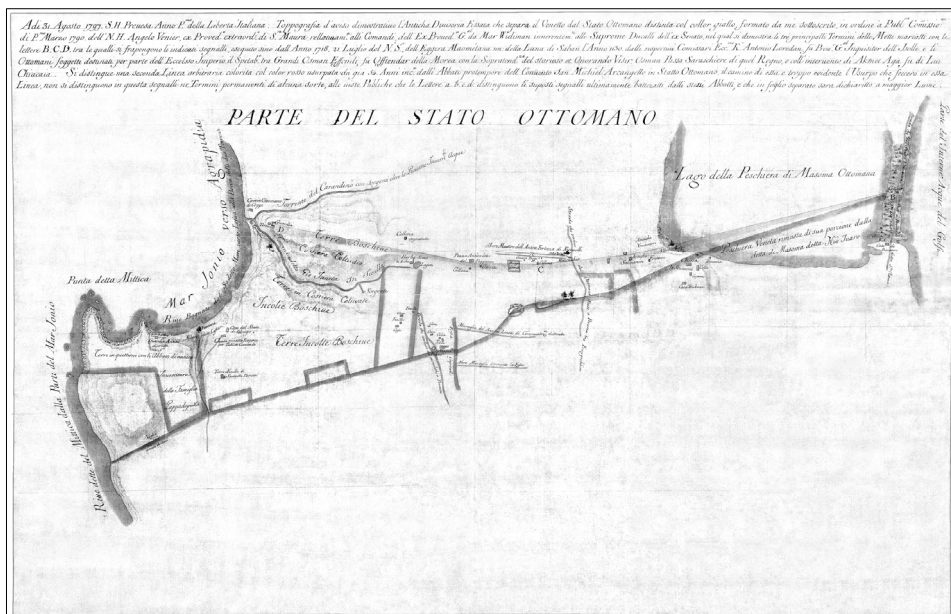
γουμε στο συμπέρασμα ότι περίπου 200 με 250 οικογένειες πληρούσαν τα απαραίτητα κριτήρια εισαγωγής στο Συμβούλιο των αστών. Από αυτές όμως μόνο οι 94 αρχικά εντάχθηκαν σε αυτό. Άνθρωποι με οικονομική επιφάνεια, ισχυρά οικογενειακά δίκτυα αλλά και φορείς αξιωμάτων, όπως παραδείγμα-τος χάριν ο υποπρόξενος της Γαλλίας Σταθάκης Παρούσης, έμειναν εκτός Συμβουλίου.⁶² Τα μέλη των οικογενειών αυτών θα απάρτιζαν τη λεγόμενη «δεύτερη τάξη», σε αντιδιαστολή προς την «πρώτη», τα μέλη της οποίας ήταν εγγεγραμμένα στην Κοινότητα και είχαν το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι.⁶³ Η «δεύτερη τάξη» ασκώντας αφόρητη πολλές φορές κοινωνική πίεση, κατόρθωσε ώστε τα μέλη της ήδη από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας της συσσωμάτωσης να εισέρχονται σταδιακά, για να φθάσουμε στο 1787, οπότε στην Κοινότητα μετείχαν 125 περίπου οικογένειες. Αξίζει να σημειωθεί ότι λίγο πριν το 1787 ένας μεγάλος αριθμός οικογενειών της Κοινότητας διαμαρτύρονταν έντονα γιατί υφίστανται αποκλεισμό από τα αξιώματα, τα οποία νέμονταν οι οικογένειες Αλεάνδρη, Βαλεντίνη και Γκινάκα.⁶⁴ Πιθανότατα απότοκο των διαμαρτυριών αυτών σε συνδυασμό με την πίεση της «δεύτερης τάξης» ήταν η εγγραφή νέων οικογενειών στο Συμβούλιο.

Επομένως, περίπου μία στις δύο οικογένειες μπορούσε να μετέχει του Συμβουλίου εκπροσωπώντας άλλες 100 με 150 οικογένειες, οι οποίες δεν πληρούσαν τις προϋποθέσεις συμμετοχής στην Κοινότητα. Από τη μελέτη των ονομάτων των μελών της Κοινότητας δεν μπορούμε να καταλήξουμε σε σαφή συμπεράσματα για το αν το κοινοτικό σώμα συστήθηκε μόνο από γηγενείς ή εάν σε μία προσπάθεια εξισορρόπησης, συμμετείχαν και προσφυγικές οικογένειες, οι οποίοι πρωτύτερα είχαν αποδείξει το προηγούμενο κοινωνικό τους status και τους τίτλους που πιθανόν κατείχαν. Στην περίπτωση της Πρέβεζας η δημιουργία του Συμβουλίου των αστών λειτούργησε συσπειρωτικά σε τρία επίπεδα: α) συσπείρωσε τα μέλη της «πρώτης τάξης», στα οποία αποδόθηκε ισόβια και κληρονομικά ο τίτλος του πολίτη (*cittadino*), β) συσπείρωσε τα μέλη της «δεύτερης τάξης», προκειμένου να ασκήσουν πίεση για να εισαχθούν στο Συμβούλιο, περίπτωση μάλλον ανάλογη των ποπολάρων στη Ζάκυνθο, γ) συσπείρωσε τους «ξένους» και το πόπολο, που δεν είχαν κανένα πολιτικό δικαίωμα.

⁶² ΑΣΔΡΑΧΑΣ 2003, 139-140.

⁶³ Τον όρο *δεύτερη τάξη* το συναντούμε στις πηγές στα τέλη του 18^{ου} αιώνα και συνέχισε να χρησιμοποιείται και επί των ημερών της γαλλοκρατίας, πρβλ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ 2000, 308, 347.

⁶⁴ ΣΤΑΜΟΥΛΗ 2004, 232-233.

ΕΙΚΟΝΑ 3: Σχέδιο των συνόρων μεταξύ της Περιοχής Πρέβεζας και του Οθωμανικού κράτους το 1797. Αγνώστου καλλιτέχνη, Πρέβεζα 1797 (ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2006, Νο. 13)

Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας θα πρέπει να σημειώσουμε τα εξής: το Συμβούλιο των πολιτών έδρευε στην πόλη, η οποία διέθετε λιμάνι και λειτουργούσε ως σταθμός ελλημενισμού, κυρίως βενετικών, πλοίων και ως εμπορικό κέντρο. Τα μέλη του κατοικούσαν μέσα στο χώρο που οριζόταν από τα τείχη και εκτός αυτών στο μπόργο. Η πόλη της Πρέβεζας δεν συγκροτήθηκε με την έλευση των Βενετών στις ηπειρωτικές ακτές του Ιονίου, αλλά προϋπήρχε τουλάχιστον από τη βυζαντινή περίοδο και αναδιοργανώθηκε για να εξυπηρετηθεί ο ναυτιλιακός-εμπορικός προσανατολισμός του βενετικού κράτους. Πριν από την εμφάνιση των βενετικού τύπου αστικών συσσωματώσεων οι κάτοικοι είχαν συγκροτήσει άτυπα σώματα με επικεφαλείς τους γέροντες και τους πρώτους προκειμένου να συνδιαλέγονται αρχικά με την Κωνσταντινούπολη, πρωτεύουσα του βυζαντινού κράτους, και την Άρτα, έδρα του Δεσπότη της Ηπείρου, και κατόπιν με τους Αλβανούς, Βενετούς ή Οθωμανούς κυρίους του τόπου τους, προάγοντας, έτσι, την τοπική αυτοδιοίκηση. Τα σώματα αυτά

αποτελούνταν από τις γηγενείς ευυπόληπτες οικογένειες, οι οποίες κατείχαν μεγάλη έγγειο ιδιοκτησία. Οι κάτοικοι της Πρέβεζας, ο αριθμός των οποίων σε καμία περίπτωση δεν ξεπέρασε τις λίγες χιλιάδες, δεν είχαν όλοι δικαίωμα να συμμετέχουν στην Κοινότητα, η οποία αποτέλεσε το μηχανισμό ανάδειξης αξιωμάτων τοπικής εμβελείας. Στις εργασίες της λάμβαναν μέρος όσοι ανήκαν στο σώμα των πολιτών (*cittadini*), ενώ το όνομά τους ήταν καταγεγραμμένο στα ειδικά βιβλία που τηρούνταν με ευθύνη του κοινοτικού Συμβουλίου και αποτελούσαν αποδεικτικό για την κοινωνική θέση των εγγεγραμμένων. Όπως προκύπτει η δημιουργία του κοινωνικού στρώματος των πολιτών και η συγκρότηση των αστικών συσσωματώσεων ήταν φαινόμενα παράλληλα και αλληλοσυμπληρούμενα. Τα μέλη του Συμβουλίου, φορείς της αστικής ιδιότητας και αποκλειστικοί κάτοχοι πολιτικών δικαιωμάτων, απέκτησαν μία νέα, κυρίαρχη θα λέγαμε, κοινωνική ταυτότητα, που τους συσπείρωνε μεταξύ τους αλλά και τους διαφοροποιούσε από τους πολυάριθμους υπόλοιπους κατοίκους (*popolo*), που δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα και υποχρεωτικά έναντι των αρχών αντιπροσωπεύονταν από τους ολιγάριθμους πολίτες.

Τα Έγγραφα⁶⁵

1.

Απογραφή των κατοίκων της Πρέβεζας, η οποία διενεργήθηκε το καλοκαίρι του 1737 με εντολή της βενετικής διοίκησης από τους γέροντες και τους πρώτους του τόπου.

A.S.V., *Collezione Amedeo Svajer*, filza 39⁶⁶

| f. [1r] 1737 giugno 29 stile vecchio Prevesa

D'ordine di sua eccellenza provveditore eccellentissimo signore Zuanne Tron, noi vechiardi e primati di questo luoco habbiamo esteso la presente anagrafi delle famiglie esistono quivi abitanti à riserva de botteghiere, e ritrovate in esser con l'intrapresa della sua carica nel modo e forma some sotto descritta

Panagiotti Amaxà con la sua famiglia anime cinque, habitante di anni disdotto

Apostoli Chiazzachi con la sua famiglia anime sette, abitante di anni disdotto

Lambro Xenulli con la sua famiglia anime 8, abitante di anni disdotto

Camello Moraiti con la sua famiglia anime quattro, abitante di anni otto

Vasili Lefcaditi con la sua famiglia anime tre, abitante di anni quattro

Gianni tu Pano con la sua famiglia anime tre, abitante di anni otto

Gianni Mandalà con la sua famiglia anime cinque, abitante di anni disdotto

† Pano Darà con la sua famiglia anime cinque, abitante di anni disdotto

Nicolò Papà con la sua famiglia anime tre, abitante di anni tredici

Cristo Morocoviti con la sua famiglia anime otto, abitante di anni sedici

Giorgo Microjanni con la sua famiglia, abitante di anni disdotto, anime otto

gero Zolo con la sua famiglia anime cinque, abitante di anni sedici

| f. [1v] *Dimo Levendachi con la sua famiglia anime otto, abitante di anni disdotto*

Tanasi Dimiziro con la sua famiglia anime cinque, abitante di anni disdotto

Draco Zafirachi con la sua famiglia anime sette, abitante di anni disdotto

Antonio Zavegli con la sua famiglia anime quattro, abitante di anni disdotto

Zaffiri Dimulà con la sua famiglia anime sette, abitante di anni disdotto

Todorin Dimulà con la sua famiglia anime tre, abitante di anni disdotto

⁶⁵ Κατά την έκδοση των εγγράφων τηρήθηκε η ορθογραφία, διορθώθηκε η στίξη του πρωτοτύπου, αναλύθηκαν σιωπηρά οι συντομογραφίες και κεφαλαιογραφήθηκαν τα κύρια ονόματα προσώπων, τόπων και συλλογικών οργάνων.

⁶⁶ Η Ελένη Γιαννακοπούλου έχει δημοσιεύσει αντίγραφο του κειμένου, το οποίο σώζεται στα Γ.Α.Κ. Νομού Κερκύρας, βλ. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ 1995, 32-36.

vedova Corena con la sua famiglia anime tre, abitante di anni quindici
Cristo di papadià con la sua famiglia anime sette, abitante di anni dieci
Gianni Rumbo con la sua famiglia anime quattro, abitante d'anni disdotto
Dimo Rumbo con la sua famiglia anime tre, abitante d'anni disdotto
Giorgio Zimo con la sua famiglia anime cinque, abitante di anni dieci
vedova Teffena con la sua famiglia anime due, abitante d'anni nove
giero Draco con la sua famiglia anime cinque, abitante d'anni sei
Apostoli Lagio con la sua famiglia anime cinque, abitante di anni tre
Vassili, nipote di gero Draco, con la sua famiglia anime cinque, abitante di
anni quattro
gero Panagiotti con la sua famiglia abitante d'anni quattro, compreso il
corn... le anime sette
vedova Theocarena con due figli, abitante d'anni tre
vedova Arcondo anime cinque, abitante d'anni disdotto
Tanasi Arapachi con la sua famiglia anime sei, abitante di anni otto
| f. [2r] *Vasili Caimachi con la sua famiglia anime sette, abitante di anni*
disdotto
Alexandri Razzo con la sua famiglia anime tre, abitante di anni quindici
Anastasi Sclavuno con la sua famiglia anime sei, abitante di anni dieci
Thano Parla con la sua famiglia anime otto, abitante di anni dieci
Dimi Zeri con la sua famiglia anime nove, abitante di anni disdotti
Nico Zimopulo con la sua famiglia anime tre, abitante d'anni quindici
Giorgo Ziolca con la sua famiglia anime sette, abitante d'anni dieci
Gianni Fante con la sua famiglia anime sei, abitante di anni nove
Pietro Tricagliotti con la sua famiglia anime tre, abitante d'anni disdotto
Panaiotti Sissimo con la sua famiglia anime sei, abitante d'anni disdotto
papa Cristoforo con la sua famiglia anime sei, abitante d'anni disdotto
Apostoli Calogerizi con la sua famiglia anime sei, abitante d'anni disdotto
CuzzoGianni con la sua famiglia anime cinque, abitante di anni disdotto
Dimo Toggia con la sua famiglia anime tre da questo luoco abitante, ma già
tempo uscito nel dominio de Turchi, è ritornato già anni tre
Crusco con la sua famiglia anime tre, da questo luoco come sopra, e ritornato
già anni tre
Cristo Conemeno quondam capitan Jorgo, con sua madre e fratelli anime
sei, abitante d'anni dodici
vedova Sciambena con li suoi figli anime tre, abitatrice di anni disdotto
Gianni Scalza anime sette, abitante di anni undici
| f. [2v] *vedova Statho anime tre, abitatrice di anni disotto*
Pano Perga anime quattro, abitante di anni disdotto

vedova ...⁶⁷ anime quattro, abitante di anni disdotto
Giacumegli anime sette, abitante d'anni disdotto
papa Janni anime sei, abitante d'anni disdotto
Gianni Bezelechi anime cinque, abitante d'anni disdotto
Draco Cichrà anime cinque, abitante d'anni nove
Nasto Ginavelli anime sei, abitante d'anni nove
Andrea geroGiorgi anime quattro, abitante d'anni disdotto
vedova Teocarena anime quattro, abitatrice d'anni disdotto
Panaiotto Calafati anime cinque, abitante d'anni dieci
Condoluri anime quattro, abitante d'anni quindici
Zatali anime sei, abitante di ani disdotto
Nicolò Chiecrà anime quattro, abitante di anni undici
papa Dimo anime quattro, abitante d'anni disdotto
Anastasio di geroGiorgi anime cinque, abitante d'anni disdotto
Buzzuvali anime otto, abitante d'anni quindici
Pano Protogero anime sei, abitante d'anni nove
Zaffiri Braimi anime sei, abitante di anni disdotto
Nico di geroGiorgi anime tre, abitante d'anni disdotto
Angelin Giorgi anime cinque, abitante d'anni dieci
Zaffiri Bazzijanni anime sei, abitante di anni disdotto
Nicolo Candio anime sei, abitante di anime sedici
| f. [3r] *Zaffiri Pscica anime anime quattro, abitante di anni disdotto*
Saco Arvaniti anime tre, abitante di anni tredici
vedova Calivena anime quattro, abitante di anni dieci
Foto Anifandi anime cinque, abitante di anni quattordecì
Pano Anifandi anime cinque, abitante d'anni sei
Spiro Papadiotti anime quattro, abitante d'anni dodici
Giorgo Dauto anime cinque, abitante d'anni sedici
Zaffirena Parthena anime tre, abitante d'anni dodeci
Gianni Zuccala anime otto, abitante d'anni tredici
Nasto Colignaro anime tre, abitante d'anni disdotto
Gianni Mandalà anime cinque, abitante d'anni dieci
Zaffiri Fifi anime tre, abitante d'anni disdotto
Nicolò Polimeri anime sei, abitante di anni disdotto
Nicolò Burosani anime tre, abitante di anni disdotto
Draco Lepanto anime quattro, abitante d'anni tre
Draco Dara anime otto, abitante d'anni disdotto
Thano Renzo anime nove, abitante d'anni quindecì
Nico Cavagni anime tre, abitante d'anni disdotto

⁶⁷ Στο έγγραφο υπάρχει κενό και δεν δηλώνεται το όνομα της χήρας.

vedova Salena anime tre, abitatrice d'anni disdotto
Dimo Dulo anime sei, abitante d'anni quindecim
Cuzzo Todorin anime due, abitante d'anni disdotto
Todorin Ereticò anime quattro, abitante d'anni otto
Vasili Bergantinioti anime tre, abitante d'anni otto
| f. [3v] *gero Sissimo anime otto, abitante d'anni nove*
Dimo Ereticò anime quattro, abitante d'anni nove
Dimo Calomira anime tre, abitante d'anni disdotto
Giorgachi papà Thanasi anime otto, abitante d'anni 18
Panaiotti Teodosi anime nove, abitante d'anni undeci
Cristo Prassino anime sei, abitante d'anni quindici
Giorgo tu Manu anime tre, abitante d'anni sei
Gianni Lefcaditi anime quattro, abitante d'anni tre
Todorin Micheli anime sei, abitante d'anni undeci
Nicolo tis papadias anime undeci, abitante d'anni otto
vedova Giorgena anime sei, abitante d'anni otto
Stamati Apostoli anime otto, abitante d'anni quindecim
Gianni Burri anime tre, abitante d'anni quindici
vedova Risachiena anime due, abitante d'anni quindecim
Janni Malama anime quattro, abitante d'anni sette
Giorgo Anifandi anime quattro, abitante d'anni dodici
vedova Zapraculena anime quattro, abitante d'anni quattordici
Gianni Arvaniti anime sei, abitante d'anni sette
Thanasi geroRisena anime quattro, abitante d'anni dieci
Antonio Colianderi anime quattro, abitante d'anni disdotto
Gianni Jorgussi anime sei, abitante d'anni quindecim
Dimitri Jeronico anime quattro, abitante d'anni dodici
calogero Carastati anime due, abitante d'anni dieci
gero Gianni anime quattro, abitante d'anni tre
vedova Teodoroessa abitante d'anni sei, anime quattro
Vlacho Janni anime quattro, abitante d'anni dodici
| f. [4r] *Panagiotti geroGianena anime otto, abitante d'anni nove*
Cacojanni anime sei, abitante d'anni nove
Zaffiri Budinello anime sei, abitante d'anni otto
gero Rico anime sette, abitante d'anni otto
Draco Macazzi anime sei, abitante d'anni nove
Vasili, fratello del corner, anime quattro, abitante d'anni tre
Zolli Bezelechi anime sette, abitante d'anni disdotto

Seguono de famiglie di Paleocastro con dichiarazione egualmente di quanto tempo siano abitanti

Dimitri Zambarà anime otto, abitante d'anni tre
Dimo Liri anime sei, abitante d'anni tre
Pano Luriotti anime sei, abitante d'anni tre
Dimo Chassioti anime quattro, abitante d'anni tre
Foto anime sei, abitante d'anni tre
Fillo anime sette abitante d'anni tre, ma questo tiene un fratello con li ladri
Thano Pirocalo anime nove
Nicolo Fanarisso anime quattro, abitante d'anni tre
 | f. [4v] *vedova Chizzena abitante di anni tre, anime sei*
Cristachi anime quattro, abitante d'anni tre

Draco Zaffirachi, primate, ho esteso di mio pugno la presente con l'assistenza degl'altri sottoscritti et affermo anche per nome del vechiardo Chizzo Morocoviti non sapendo lui scriver e così pregato da esso.
Nicolò Papà, primate, affermo anche per nome di Dimo Levendachi non sapendo egli scrivere
papa Cristo di Zisimo affermo per nome di Lambro Xenulli non sapendo egli scrivere

2.

Απογραφή των κατοίκων της Πρέβεζας, η οποία διενεργήθηκε το φθινόπωρο του 1738 με εντολή της βενετικής διοίκησης από τους γέροντες του τόπου.

A.S.V., *Collezione Amedeo Svajer*, filza 37⁶⁸

| f. [1r] *Ex greco*

Anagrafi delle anime delle famiglie esistenti nel borgo di Prevesa fatta dalli vechiardi di detto luoco, sotto li 10 ottobre 1738 stile nuovo

Panagioti Sizzimo in tutti No 9
Giani Scalza in tutti No 6
Calogerici in tutti No 5
Cuzzogiani in tutti No 5
Giorgachi di papà Attanassi in tutti No 5
Dimo Tobià in tutti No 4
Dimo Jeri in tutti No 6

⁶⁸ Για τη δημοσίευση του ελληνικού πρωτοτύπου του κειμένου, το οποίο σώζεται στα Γ.Α.Κ. Νομού Κερκύρας, βλ. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ 1995, 32-36.

Chizzo Prassino in tutti No 6
Panagioti Teodossi in tutti No 6
Todorin Michieli in tutti No 6
Vassili Condaci in tutti No 3
Christo Samarzi in tutti No 4
Georgio Cacorachi in tutti No 3
Georgico, fratello della capitan Georgina, in tutti No3
Caralambo di Cocha in tutti No 3
Spiro Cardarà in tutti No 3
Dimo Zavalà in tutti No 2
Saffiro di Chizachi in tutti No 3
Saffiro Cuffi in tutti No 2
Georgio Chizzo in tutti No 4
Georgio Zolcà in tutti No 4
Thano Parla in tutti No 5
Spirena Parlana in tutti No 2
Anastasio Monovassioti con il di lui fratello Simo in tutti No 7
Panagioti Amaxà in tutti No 5
Lambro Xenulli in tutti No 8
Apostoli Cozachi in tutti No 6
Alexandro Barbariso in tutti No 5
Canello Moraiti in tutti No 4
Vassili Caimachi in tutti No 6
Gianni Mandalà in tutti No 4
Gergio Dara in tutti cinque No 5
| f. [1v] *Giani di Pino in tutti No 2*
Nictario in tutti No 2
Rimena in tutti No 3
papà Chrisso Malandrì in tutti No 6
Chizzo Morocoviti in tutti No 6
Nicolò di geroDimo in tutti No 3
Cuzzorumbena in tutti No 4
geroDimo Levendachi in tutti No 7
Draco Saffirachi in tutti No 4
Saffiro Rechiena in tutti No 2
Nassi in tutti No 2
Attanasio Dimiziro in tutti No 3
Antonio Zaculli in tutti No 4
Vassili Pzomà in tutti No 4
Thodorin Lefcaditi in tutti No 4
la vedova Theodora in tutti No 3

Thodorin Dimulà in tutti No 3
Saffiri Dimulà in tutti No 7
Georgio Nasto in tutti No 4
Nico Chiramidà in tutti No 4
Christo Chiramidà in tutti No 4
Nicolò Saffirachi in tutti No 5
Saffiri di Bacigiani in tutti No 4
papa Christoforo Sissimo in tutti No 10
Nicolò Chicriò in tutti No 7
Chizena, vedova, in tutti No 6
Georgio Calivà in tutti No 5
Saffiri Psichà in tutti No 5
Pano Anifandi in tutti No 5
Saco in tutti No 4
Georgio Aminza in tutti No 5
Spiro Papadiotti in tutti No 4
Georgio Dando in tutti No 6
la vedova Lambro di Parthini in tutti No 3
| f. [2r] *Anasto Dara in tutti No 3*
Giani Zavalà in tutti No 9
Fotto Anifandi in tutti No 6
Saffiri Fotti in tutti No 3
Nicolò Burasani in tutti No 3
Panagioti Zavalà in tutti No 5
Draco Darà in tutti No 7
Thano Renzo in tutti No 7
Stanzo in tutti No 3
Giani Mettelo in tutti No 5
Vassilachi in tutti No 2
Apostolli Leo in tutti No 7
gero Draco in tutti No 5
la vedova Selena in tutti No 3
Nico Cavachi in tutti No 3
Attanasio Crassachi in tutti No 8
Dimo Dullo in tutti No 5
Cuzzotodorin in tutti No 2
Christo tis papadias in tutti No 7
Dimo Nussi in tutti No 2
Giani Fandi in tutti No 5
Vassili Moraiti in tutti No 6
Teodosio Anifandi in tutti No 3

Dimo Rumbo in tutti No 4
Gianni Rumbo in tutti No 4
Todorin Cansoti in tutti No 4
Dimo Furbo in tutti No 4
capitan Georgiena in tutti No 4
Giani Rigarà in tutti No 2
Stathi Zigarà in tutti No 4
Gianni Benzelechi in tutti No 3
Anastasi Benzelechi in tutti No 2
papa Giani Trifiati in tutti No 6
Draco Chiecrà in tutti No 6
Zorzi Zoia in tutti No 2
 | f. [2v] *Policroni in tutti No 3*
vedova Tafiessa in tutti No 4
Todorin di Cuzzogiorgi in tutti No 4
Vassili Durali in tutti No 4
Christodulo in tutti No 4
Thanasio Giacumeli in tutti No 4
Lambro Sambò in tutti No 3
vedova del Merinzo in tutti No 4
Sterio Anifandi in tutti No 3
Chirichi Conduluri in tutti No 3
vedova Zadalena in tutti No 5
Petro Conofao in tutti No 3
Nicolò Chiecrà in tutti no 4
Anastasio di geroGiorgi in tutti No 6
papa Dimo in tutti No 4
Pano Flamburioti in tutti No 6
Dimo Bucuvali in tutti No 8
Attanasio Psanzo in tutti No 5
Nicolò Zacalote in tutti No 3
Panagioti Cocoli in tutti No 5
Anasto Gianacculi in tutti No 7
Stamati tis Agoros in tutti No 4
Andrea di geroGiorgi in tutti No 5
Attanasio di gieroGiani in tutti No 3
Dimo Niclambà in tutti No 5
Zoli Benzelechi in tutti No 6
la vedova Marietta in tutti No 3
capitan Dimo Chizichi in tutti No 4
Demetrio Devari in tutti No 3

Nico Zora in tutti No 2
Giani Guso in tutti No 3
Nicolò Pasco in tutti No 2
calogero Carastathi in tutti No 2
Riso Rapti in tutti No 4
| f. [3r] *Georgio Mavro in tutti No 4*
Nico di geroGiorgi in tutti No 4
Saffiri Bramo in tutti No 4
Stathià in tutti No 4
Anzelin Fandi in tutti No 5
vedova Caldemena in tutti No 4
Cristo Adami in tutti No 5
Vassili Adami in tutti No 3
Dimo Eretico in tutti No 4
geroSissimo in tutti No 10
Giani Culluriotti in tutti No 2
Macazi in tutti No 7
Dimo Calomirà in tutti No 4
Pano Forner in tutti No 5
Stamati in tutti No 5
Cattarina di Giani Buri figliola 1
Triando in tutti No 2
vedova Risachiena in tutti No 2
Giani Ali Thomà in tutti No 3
Georgio Anifandi in tutti No 4
Giorgili in tutti No 3
vedova Zambraculena in tutti No 4
Gini in tutti No 6
Todorin Casapi in tutti No 4
vedova Vlaca in tutti No 2
Saffiri Bundanello in tutti No 6
Attanasio di geroRisena in tutti No 5
Antonio Coliandosi in tutti No 5
papa Giani Giorgussi in tutti No 7
Demetrio di Gieronga in tutti No 3
Vlacho Giani in tutti No 3
Panagioti di geroGianin in tutti No 5
Sottiri di geroThanassi in tutti No 10
Georgio di Thodorin in tutti cinque No 5
| f. [3v] *Giani di Teodosio in tutti No 5*
Georgio Grusso entro nella Fortezza

Attanasio Moscoli in tutti No 6
Cuzzothanasi in tutti No 2
Cuzzo Cuzzo in tutti No 4
vedova Polisena in tutti No 4
Riso Teocari
Georgio Galanò

Li nomi delle cingani
cingano Mico in tutti No 6
cingano Mosco in tutti No 6
Giani Barca in tutti No 5
cingano Giorgo in tutti No 4
cingano Demetrio in tutti No 3
cingano Panagiotti Mangina in tutti No 6
Stathi Zolopolo in tutti No 4
Tanasio Zolopulo in tutti No 7
Sumano Cingani in tutti No 8

Li nome delli vechi da cinque anni in sù
Demetrio Zambarà in tutti No 6
Micali in tutti No 5
Pandasi in tutti No 2
Argiri in tutti No 2
Dimo Anifandi in tutti No 3
Dimo Parà in tutti No 4
Sumanno tutti li Prevesani, cioè le famiglie No 163
Cristoforo sacromonaco affermo
Scrivo et affermo per nome di geroDimo Levendachi io Georgio Gruffo non
sapendo lui scriver
Giani Benzebechi scrivo per nome di Stamati di Apostoli non sapendo scriver
lui
| f. [4r] *Nicolò Papa affermo ut supra*
Georgio Anifandi scrivo per Lambro Xanulli non sapendo lui scriver et
affermo
Io Dionisio sacromonaco Zapira sottoscrisse per nome del Cuzzo Merocaviti,
non sapendo lui scriver, et affermo
Zani Chiecrà affermo
Sottoscrivo io Nicolò Chiecrà per nome di Giani Renzo non sapendo lui
scrivere et affermo
Andrea Mettaxà sottoscrivo per Dimo Calomirà non sapendo lettere
papa Giovani affermo

3.

Αίτηση την οποία απεύθυναν οι εκπρόσωποι των κατοίκων της Πρέβεζας στο δόγη προκειμένου να τους δοθεί το δικαίωμα να συγκροτήσουν Κοινότητα ακολουθώντας το παράδειγμα της Λευκάδας.

A.S.V., *Senato*, Mar, filza 992, συνημμένο αρ. 2 στην απόφαση της Συγκλήτου με ημερομηνία 21 Δεκεμβρίου 1740.⁶⁹

| f. [1r]

Serenissimo principe

La terra e fortezza di Prevesa manda incessantemente al cielo mille inni di gloria e di giubillo per il grande ed alto beneficio a lei concesso d'essere divenuta suddita di questo adorato dominio. Quindi gli abitanti di essa terra e fortezza connessi per la situazione col dominio de' barbari, stanno continuamente alla veglia, esponendo ad ogni momento le loro vite e sostanze per conservarsi nel soavissimo vassalaggio. Ad onta non dimeno della pubblica augusta clemenza patisce questa popolazione tal volta qualche gravame dalla malizia de' cattivi uomini, onde ne tengono bisogno que' poveri sudditi in simili casi di ricorrere a piedi del principe, o alla pubblica rappresentanza per il loro sollievo. Questi necessarii ricorsi non vengono praticati da quella Università, perche non essendovi persone, che rappresentino il commune corpo, ma essendo tutti divisi e staccati, senza ordine e senza capi, nissuno prende la cura del bene universale, come tutti spogli di veste, e titolo, da che ne risultano a quel divotissimo popolo motivi d'amarezza nella più felice sudditanza, che il cielo possa concedere all'uman genere. Questo importantissimo disordine contrario del tutto ai benigni riguardi del suo clementissimo prencipe, move più famiglie di quella umilissima popolazione prostarsi (διαβ. postarsi) al soglio augusto di Vostra Serenità col mezo di noi devotissimi Deputati e coll'esempio di tutte le terre, a cui è concessa | f. [1v] la gran sorte di vivere suddite di questa eccelsa Repubblica, anco inferiori alla nostra patria, implorare che possa detta popolazione formare un Consiglio delle sue migliori e più originarie famiglie da essere admesse dall'eccellentissimo provveditor di detto loco, o da altro pubblico rappresentante da mar, come parerà meglio a Vostra Serenità dal corpo delle quali famiglie possa detto Conseglio eleggere ogni anno sindici, deputati alla Sanità, alle Vittuarie, e tutte quelle cariche che ha jus di eleggere la vicina comunità di Santa Maura. E con tutti gli ordini di quella comunità, onde possano questi Capi assumer la difesa commune nelle occorrenze de loro travagli, e difendere il luogo dalle amare contingenze della fame e del contagio, e vindicarlo da' torti, che la malizia de' cattivi

⁶⁹ Για την ελληνική μετάφραση του κειμένου βλ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ 1962, 521-522.

uomini suole più volte inferire. Come l'implorata grazia sarà d'innestimabile consolazione a noi divotissimi sudditi; di coltura e freggio al nostro povero stato, così speriamo, che sarà esaudita questa nostra umilissima supplicazione, che aggiungerà sempre maggiori stimoli al nostro ossequio per vivere e morire ardentissimi e obbedientissimi sudditi di questa augusta Repubblica. Grazie

| f. [2r]

1740, 23 agosto in Collegio

Che sia rimessa à Savii dell'una, e l'altra mano

Consiglieri

signor Tomaso Morosini

signor Antonio Savorgnan

signor Giacomo Cavalli

signor Gasparo Dolfin 40 Civil Vecchia

signor Zuanne Tiepolo

signor Pino Querini

Illico

D'ordine del provveditor general da mar informi.

4.

Επιστολή του γενικού προβλεπτή θάλασσας Antonio Loredan προς το δόγη, με τη οποία εισηγείται θετικά επί του αιτήματος των Πρεβεζάνων για τη συγκρότηση Κοινότητας.

A.S.V., *Senato*, Mar, filza 992, συνημμένο αρ. 1 στην απόφαση της Συγκλήτου με ημερομηνία 21 Δεκεμβρίου 1740.⁷⁰

| f. [1r]

Serenissimo principe

La fortezza e situazione di Prevesa che domina l'ingresso nel golfo d'Arta merita giustamente il favor della pubblica protezione. Sin dal suo acquisto ne furono dall'eccellentissimo signor capitan general di gloriosa raccordanza Pisani, riconosciute l'utili conseguenze per quali cotanto del pari rileva la sua presservazione diversamente posso io pure considerarle in presente, che commandato sono à parlarne in essequire la comissione alla carica ingionta d'informare sopra memoriale di quegl'abitanti. Cresciuti in numero gl'abitanti stessi perche privi di direzione, oltre quelle che per esser arbitraria d'alcuni vecchiardi non è ben ordinata, e produce più tosto confusione in tutte le cose, che à quell'abitato appartengono rassegnati si sono à piedi di Vostra Serenità ad implorare d'esser riddoti in formale Comunità dalla di cui errezione compposta delle migliori, e più originarie famiglie derivarne possano gli altri effetti consecutivi d'uno qualche regolato go-

⁷⁰ Για την ελληνική μετάφραση του κειμένου βλ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ 1962, 522-523.

verno, dipendente dalle cariche, che si stabilissero elettive per quel Corpo che come più paresse à Vostra Serenità fosse adnesso e prescielto. Le ragioni per assentirvi non sono in fatto diverse da quelle, che persuasero in altri tempi l'eccellentissimo | f. [1v] Senato ad accordare simili privilegi. Nella Morea qunt'erano le terre abitate, benche ristrette altrettante erano pure le Comunità instituite. Parga fortezza, che non ha, se non uno brevisimo circondario, mantiene tale figura nella terra ferma ottomana, e nella stessa prerogativa si conserva Santa Maura sin del suo acquisto l'esempio di questa, che da suplicanti di propone, potrebbe in conseguenza, che à norma d'essa havessero anco dal corpo della nuova comunità di Prevesa à presciegliersi per accudire et assister agl'interessi della medema li sindici, giudici, e l'altre cariche secondo le rispettive inspezioni di governo, vittuarie, sanità, e loro ministri, che diventerebbero persone pubbliche, et aprovate non più intruse con arbitrio e privata autorità. Lo suplicano per gratia, ma lo richiedono in oltre per capo di comune interesse, per quanto influir può un unione di molte famiglie, che contribuisse in qualche grado, e distinto carattere regolino gl' | f. [2r] affari del loro publico dano norma agl'altri; et in dipendenza dalla publica Rappresentanza che vi risiede promaner habbino il miglior servizio dall'anagrafi trasmesse dal nobil huomo rappresentante risultano dilatate al numero di 200 famiglie, e 900 anime, che le compongono, senza comprender li forastieri, che vi concorrono con ampliacione di stabili, e fabriche di muro, che vi forman un borgo assai popolato, e d'un avenente veduta all'imboccatura del golfo. A consolarli niente m'apparisce che repugni dove si tratta d'affezionare quei popoli, e stringeri nella fede e sudditanza al publico nome. Piacerà anzi à mio credere, che maggiore si faccia l'obbligo, et impegno loro per ben custodirsi, diffender, e garantire da molestie quella confinazione pur troppo inquietata da malviventi per allontanarli, et impedire l'accesso e l'introductione di famiglie dal paese ottomano, motivi che furono in passato di disturli, e replicati reclami. Unita la loro cooperatione alle publiche disposte | f. [2v] assistenze, e custodie, e dandosi mano la cura de sudditi e la vigilanza de nobili homini provveditori questi due mesi ben rassodati e composti con regole, e metodi agiustati utilissimi dovrebbero essere alli proposti questi di quiete e di sicurezza; e mentre il concorrervi ad esempio di praticato per Santa Maura non discorda dalle publiche in più tempi palesate massime, costì sarà poi sempre dell'autorità dell'eccellentissimo Senato à misura di quello fosse dall' maturità stesso giuducato confernte il comandare e prescrivere. In quorum fidem.

Di Vostra Serenità

Zante, 3 ottobre 1740 stile nuovo.

Antonio Lorendan, kavalier, provveditor general da mar con giuramento

5.

Απόφαση της βενετικής Συγκλήτου με την οποία επιτρέπεται στους Πρεβεζάνους να οργανώσουν την Κοινότητά τους.

A.S.V., *Senato*, Mar, filza 992, απόφαση της Συγκλήτου με ημερομηνία 21 Δεκεμβρίου 1740.⁷¹

| f. [1r] 1740, 21 dicembre in Pregadi

Al provveditor general da mar

Giurate informazioni vostre 3 del passato mese di ottobre qualificano oneste le istanze, che alla Signoria vostra prodotte hanno gl'intervenienti degl'abitanti di Prevesa. Diretti i voti loro ad esser ridotti in formale Comunità rimarchiamo anche gl'utili effetti, che saranno per risultarno. Concorrendo però il Senato a esaudirli assente, che dalla rappresentanza vostra le venga formata terminazione che tale appunto qualifichi il detto luogo di Prevesa, così che dato un miglior metodo al suo governo, siano in avvenire per proveder le cose con quel buon ordine, che necessario si fà da per tutto, e specialmente in una confinazione tanto osservabile.

83

1

1

Giovanni Alberto Colombo, segretatio

6.

Καταστατικός χάρτης της Κοινότητας της Πρέβεζας, τον οποίο συντάξε ο γενικός προβλεπτής θάλασσας Antonio Loredan.

A.S.V., *PTM*, filza 987, συνημμένο αρ. 1 στην επιστολή αρ. 44.

| f. [1r] *Noi Antonio Loredan kavalier per la Serenissima Republica di Venezia*

provveditor general da mar

E inveterato costume connaturale dell'eccellentissimo Senato il qualificare con marche di distintione d'onore i proprii sudditi, perche vivendo raccolti sotto la reggia pubblica potenza, si mantengano con regola di buon governo, e ravisando le felicità del pio e religioso Dominio, si rassodino maggiormente nella fede, e costante vascalaggio. A massime si

⁷¹ Το κείμενο υπάρχει και στο κατάστιχο αρ. 206, f. 193v (νέα αρίθμηση) της ίδιας αρχαιακής σειράς. Για την ελληνική μετάφραση του κειμένου βλ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ 1962, 523.

particolari della munificenza pubblica conformandogli la mente dell' eccellentissimo Senato stesso per favorire gl'abitanti di Prevesa, e coll' autorità sua sovrana condesceso ad'ascentire, e comandare l'errettione d'una formale Communità, mediante cui dato miglior metodo alla dirrettione, e sussistenza di quel paese, sian' in avvenire per proceder le cose con quel buon ordine, che quale da per tutto, in una confinatione si osservabile particolarmente si richieste. Spiegata però in venerate ducali 31 dicembre 1740 la volontà sua e demandata à noi l'esecutione applicati, si siamo con purgato e maturo esame a stabilirla.

Prese in primo luogo in osservatione le famiglie parte rimaste coll' aquisto della piazza fatto dall'eccellentissimo signor Andrea Pisani kavalier, capitan generale di gloriosa memoria, e sussequentemente stabilite sotto la pubblica divotione, e parte di Candia, e Morea, et altrove | f. [1v] concorsce à rifuggiarsi, benemerite per l'antica sudditanza, abbiamo dell'una e dell'altra conditione, prefferendo le più atte e fuori d'ogni ecceptione, capaci d'ascriversi, presciette le infrascritte.

Seguono le famiglie

Secondo. Stabilite così le famiglie componenti la Communità che sollevate restano in conseguenza dall'angarie, che non convengono alla loro aggregatione; l'aggiungere altre non potrà farsi dal Consiglio della medema senza la previa permissione e facultà della primaria carica da mar e provveditor general dell'Isole, che succederanno all'auttorità delle quali resta riservata la cognitione e la facultà à misura del merito, e delle conditioni e requisiti da riguardarsi per la loro admissione.

Terzo. Del corpo della Communità sudetta averà à farsola riddutione del Conssiglio predetto, con l'intervenuto sempre del nobile homo provveditor ordinario, e secessori, che protempore saranno à Prevesa, come pure della carica straordinaria quando s'attrovasse sul luogo in una casa situata in quel borgo sotto la fortezza, che fosse propria e capace al bisogno da esser da essa Communità à sue spese erretta et aggiustata per l'effetto medemo sul fondo, che le sarà assegnato.

Quarto. Permesso viene al corpo della Communità stessa giust'il praticato con l'altre, d'elleggere dal corpo medemo tre sindici, quali averanno ad'assistere agl'interessi d'essa con la prontualità | f. [2r] et attenzione, che richiede l'affare, e di tutto ciò, ch'occoresse al pubblico servizio specialmente con preciso indispensabile debito d'invigilare essi sindici, che in verun modo mai introdotte vengano, ò in palese, ò clandestinamente giust' il prescritto ne proclami dell'eccellentissimo signor provveditor general da mar Erizzo, in quella linea nuove famiglie, e penetrate qualch'introductione portarne di volta in volta imediatamente in scritto le notitie ad'esso nobil homo provveditor ordinario per la subita espulsione, di cui ne avera

ad'esser avisato anco l'illustrissimo signor provveditor straordinario. Et in oltre à capo d'ogni due mesi estender debbano fede giurata, onde farla pervenire à questa carica, con la dichiarazione d'attrovarsi netto il paese, ne esser succeduta novità veruna nel corso de mesi sudetti, il che doveranno continuare sin'al termine della loro carica, come in caso diverso, oltre in caso diverso, oltre esser responsabili de disordini danni, et inconvenienti succedessero, saranno da noi corretti i trasgressori severamente à misura dell'importanza.

Quinto. Resta equalmente permesso à detta Comunità d'elleggere tre giudici dal numero del detto Consiglio, con facoltà à questi di giudicare le cause insorgeranno fra quelli abitanti, sin'alla summa di reali quindecim, come fù ascantoto à questo di Santa Maura, con intendersi sempre soggette le loro istanze in appellazione al Foro del nobile homo provveditor ordinario sudetto.

| f. [2v] *Sesto. Il Consiglio potrà elleger un cancelliere per l'estesa delle sentenze d'essi giudici, et altri atti venissero da loro consumati.*

Settimo. Potrà il Consiglio medemo devenire alla scielta di due giudici estimatori di probità, con la facoltà à questi di dar la stima a tutte le robbe comestibili, e vini venissero venduti nel borgo e nella linea, e conseguir averanno gli emolumenti et utili consueti nella maniera praticata nell'altre Isole sudditte. Et in caso scoprissero trasgressioni, dovranno farne immediate l'espositione nella Cancellaria del nobile homo provveditor, da cui esercitar si possano gl'effetti di giustitia.

*Ottavo. Ellegerà parimenti tre deputati alla Sanità, quali assistano con ogni vigilanza et attentione all'importantissima materia, di cui si tratta, et à misura dell'insorgenze, e del bisogno dar immediate parte al nobile homo provveditor sudetto per le opportune deliberazioni, che fossero dall'occasione ricercate, e poiche dal magistrato eccellentissimo de Pressidenti in Venezia è stato disposto e trovarci presentemente appoggiato il carico di cancelliere alla Sanità alla persona di domino Antonio Consolato, dovranno continuar à valersi dello stesso sin' ad ulteriori deliberationi dell'eccellentissimo Senato, e circa l'Ufficio della Sanità stessa onde sia stabilito, le sarà per la sua errettione assegnato **| f. [3r]** sito congruo, et opportuno.*

Nono. Resta in oltre permesso ad'essa Comunità d'elleggere due giudici estimatori de campi e danni, che quivi modo fossero promossi da animali grossi e minuti, senza la stima de quali non possa venir proddotta querella alcuna in conformità alle leggi contro li prettesi danifficatori.

Decimo. Che le cariche de sindici, giudici, cancellieri et ogni altra occorresse farsi per il Consiglio non abbino à sussistere più d'anno uno, prima del spirar del quale dovranno esser elleti i successori, e gl'usciti

patiranno la contumacia pur d'anno uno, il che dovrà sempre osservarsi con dichiarazione, che non s'intenderà mai completa l'unione di detto Consiglio, quando non s'intervenga il numero almeno di tre quarti di tutto il corpo, et all'incontro tutte le ballotazioni succedessero in numero minore, s'intenderanno nulle, e come fatte non fossero.

Undecimo. Nel caso il maggior numero de sindici ricercasse al nobil homo provveditor la convocatione del Consiglio, perciò occorresse farsi dal medemo, non li verrà ricusata, anzi permessa, e con l'oggetto, che pronti siano in tutte le occorrenze, et assueffatti al maneggio dell'armi, resta permesso senz'inhittitione così à cittadini, come ad altri abitanti l'uso dell'armi stesse da fuoco da mitura in tutta la linea. Con ciò succedendo debito della [f. 3v] Comunità il corrisponder alla Pubblica predilletione dipenderà poi dal meritarsele il conseguire quelle maggiori benefficenze, à quali sempre è inchinata la generosità pubblica e la presente dovrà essere reggistrata nella Cancellaria di quest'illustrissimo signor provveditor straordinario, et in quella di Prevesa per la sua pontual esecuzione, et osservanza. In quorum fide[m].

Βιβλιογραφία

- ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ Α.Μ., 1914, *Περί της οικονομικής διοικήσεως της Επτανήσου επί βενετοκρατίας*, τ. 1, Αθήνα
- ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ Π., 1856, *Χρονογραφία της Ηπείρου των τε ομόρων ελληνικών και ιλλυρικών χωρών. Συντεταγμένη υπό Π.Α.Π.*, ττ. Α'-Β', Αθήνα
- ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ Π., 1984, *Περιγραφή της Ηπείρου εις μέρη τρία*, ττ. Α'-Γ', Ιωάννινα
- ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ Σ.Π., 1895, *Ιστορία Αλή πασά του Τεπελενλή συγγραφείσα επί τη βάσει ανεκδότου έργου του Παναγιώτου Αραβαντινού*, Αθήνα
- ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ Δ., 2001, *Κοινωνικές αντιθέσεις στην πόλη της Ζακύνθου. Το Ρεμπελιό των Ποπολάρων (1628)*, Αθήνα
- ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ Δ., 2002, Προβλήματα κοινοτικής αυτοδιοίκησης και κοινωνικές αντιθέσεις στον Ιόνιο χώρο (1750-1797), στο: *Ελληνισμός και Κάτω Ιταλία. Από τα Ιόνια νησιά στην Grecia Salentina*, τ. 1, Κέρκυρα, 9-54
- ΑΡΧΟΝΤΙΔΗΣ Α.Π., 1983, *Η Βενετοκρατία στη Δυτική Ελλάδα (1684-1699). Συμβολή στην ιστορία της περιοχής του Αμβρακικού κόλπου και της Αιτωλοακαρνανίας*, Θεσσαλονίκη (διδακτορική διατριβή)
- ΑΣΔΡΑΧΑΣ Σ.Ι., 1988, Από τη συγκρότηση του αρματολισμού. Ένα ακαρνανικό παράδειγμα, στο: Σ.Ι. ΑΣΔΡΑΧΑΣ, *Ελληνική Κοινωνία και Οικονομία ιη' και ιθ' αι. (Υποθέσεις και προσεγγίσεις)*, Αθήνα, 231-251
- ΑΣΔΡΑΧΑΣ Σ.Ι., 2003, Σταθάκης Παρούσης (c. 1745-1815). Ένας συνεργάτης του Λουδοβίκου Σωτήρη, στο: Σ.Ι. ΑΣΔΡΑΧΑΣ, *Πατριδογραφήματα*, Αθήνα, 129-150
- ΒΕΤΣΙΟΣ Ε.Λ., 2005, Τα όρια δικαιοδοσίας Βενετών και Οθωμανών στο στόμιο του Αμβρακικού κόλπου σύμφωνα με αναφορά του Βενετού μηχανικού Santo Semitecolo στα 1729, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 41-42, 45-50
- ΒΕΤΣΙΟΣ Ε.Λ., 2007, *Η διπλωματική και οικονομική παρουσία των Βενετών στην περιοχή της Άρτας κατά τον 18^ο αιώνα*, Θεσσαλονίκη
- ΒΛΑΣΣΗ Δ., 2001α, Η αναμόρφωση του Συμβουλίου της Κεφαλονιάς από το γενικό προβλεπτή της θάλασσας Giovanni Battista Vitturi (1751), στο: *Πρακτικά Στ' Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου, Ζάκυνθος, 23-27 Σεπτεμβρίου 1997*, τ. 2, Αθήνα, 321-335
- ΒΛΑΣΣΗ Δ., 2001β, Η σύνθεση του εκλεκτορικού σώματος (regola) και του Συμβουλίου των 150 της Κεφαλονιάς το 1751, στο: *Δάφνη. Τιμητικός τόμος για τον Σπύρο Α. Ευαγγελάτο*, Αθήνα, 49-63
- ΓΑΣΠΑΡΗΣ Χ., 1993, Βυζάντιο και Βενετία: Η βενετική διείσδυση στην Ανατολή, στο: Χ. ΜΑΛΤΕΖΟΥ (Επιστ. Διεύθ.), *Οψεις της ιστορίας του βενετοκρατούμενου ελληνισμού. Αρχειακά τεκμήρια*, Αθήνα, 81-117
- ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Ε., 1987, *Γαλλοελληνική εκμετάλλευση δασών στη Δυτική Ελλάδα (1710-1792)*, Αθήνα

- ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Ε., 1995, Βενετική απογραφή της Πρέβεζας (1737-1740). Νέα στοιχεία από το Ιστορικό Αρχείο Κέρκυρας, στο: Σ.Π. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ (Επιμ.), *Αφιέρωμα στον Αλέξανδρο Ι. Δεσποτόπουλο. Ανάλεκτα νεότερης ελληνικής ιστορίας*, Αθήνα 1995, 13-51
- ΔΟΝΟΣ Δ.Α., 2005, Η βενετική κατάληψη Πρέβεζας και Βόνιτσας το έτος 1717 σύμφωνα με την γερμανική μετάφραση της ιταλικής έκθεσης πεπραγμένων, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 41-42, 6-44
- ΔΟΝΟΣ Δ.Α., 2007, Στρατηγήματα. Η κατάληψη της Πρέβεζας από τον Morosini (1684) μέσα από συναφείς πηγές, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 43-44, 66-111
- ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΗ, 1985, *Νεοελληνική πόλη. Οθωμανικές κληρονομίες και ελληνικό κράτος, Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου Ιστορίας, Αθήνα, 26-28 Σεπτεμβρίου 1984, Ερμούπολη, 29-30 Σεπτεμβρίου*, ττ. 1-2, Αθήνα
- ΙΟΝΙΟ ΠΕΛΑΓΟΣ, 2007, *Το Ιόνιο Πέλαγος Χαρτογραφία και Ιστορία, 16^{ος}-18^{ος} αιώνας (Κατάλογος εκθέσεως Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης και του Αρχείου Χαρτογραφίας του Ελληνικού χώρου)*, Αθήνα
- ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ Ν.Δ., 2006, *Επί Χάρτου - Χαρακτικά της Πρέβεζας*, Πρέβεζα
- ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ Ν.Δ. & ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ ΣΤ.Β., 1994, *Νικόπολις - Πρέβεζα*, Πρέβεζα
- ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ Ν., 1985, Η κερκυραϊκή ευγένεια των αρχών του ιζ' αιώνα, *Τα Ιστορικά* 2, τεύχ. 3, 97-106
- ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ Ν., 1990, Το τοπίο και ο φόβος της πόλης: επεμβάσεις και σχεδιασμός στην Κέρκυρα τις αρχές του ΙΣΤ' αιώνα, *Τα Ιστορικά* 7, τεύχ. 12-13, 93-112
- ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ Ν., 1993, Από την ιστορία των πόλεων. Η διαμόρφωση της ομάδας των κερκυραίων πολιτών ΙΕ'-ΙΣΤ' αιώνες, *Εώα και Εσπέρια* 1, 133-142
- ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ Ν., 1997, Αντί του έθνους η πόλη: Η Ιστορία πριν από τα Φώτα, *Ο Ερανοστής* 21, 19-30
- ΚΟΜΗΣ Κ., 1995, Εποικισμοί στην Πρέβεζα το 18^ο αιώνα, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 31-32, 19-26
- ΚΟΜΗΣ Κ., 1997, Τα δημογραφικά χαρακτηριστικά της Πρέβεζας (18^{ος} αι.), *Μνήμων* 19, 143-160
- ΚΟΜΗΣ Κ., 1999, *Δημογραφικές όψεις της Πρέβεζας 16^{ος}-18^{ος} αιώνες*, Ιωάννινα
- ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΗΣ Γ.Δ., 1982, *Κοινωνική δυναμική και πολιτική αυτοδιοίκηση. Οι ελληνικές Κοινότητες της τουρκοκρατίας*, Αθήνα
- ΚΟΥΚΟΥ Ε., 1989, *Οι κοινοτικοί θεμοί στις Κυκλάδες κατά την τουρκοκρατία. Ανέκδοτα έγγραφα*, Αθήνα
- ΛΑΖΑΡΗ Σ., 2004, Η συγκρότηση του επτανησιακού πληθυσμού: η απογραφή του Πέτρου Καστροφύλακα (1583) και του Fr. Grimani (1760), στο:

- Πρακτικά Ζ' Πανιονίου Συνεδρίου, Λευκάδα, 26-30 Μαΐου 2002*, Αθήνα, 301-347
- ΛΙΑΤΑ Ε.Δ. (Εκδ.), 1998, *Με την Αρμάδα στο Μοριά (1684-1687). Ανέκδοτο ημερολόγιο με σχέδια*, Αθήνα
- ΛΟΥΝΤΖΗΣ Ε., 1969, *Η ενετοκρατία στα Εφτάνησα*, Αθήνα
- ΜΑΛΤΕΖΟΥ Χ.Α., 1981, Παρατηρήσεις στον θεσμό της βενετικής υπηκοότητας. Προστατευόμενοι της Βενετίας στον λατινοκρατούμενο ελληνικό χώρο (13^{ος}-15^{ος} αι.), *Σύμμεικτα* 4, 1-16
- ΜΑΛΤΕΖΟΥ Χ.Α. (Εκδ.), 2002, «*ire debeas in rettoem Canaeae*». *Η εντολή του δόγη Βενετίας προς τον ρέκτορα Χανίων 1589*, Βενετία
- ΜΑΧΑΙΡΑΣ Κ.Γ., 1951, *Η Λευκάς επί ενετοκρατίας 1684-1797*, Αθήνα
- ΜΕΡΤΖΙΟΣ Κ.Δ., 1962, Τα προνόμια της Πρεβέζης υπό την ενετοκρατίαν, *Ηπειρωτική Εστία* 11, τεύχ. 123, 521-527
- ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ Σ. (ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ), 1884, *Δοκίμιον ιστορικής τινός περιλήψεως Άρτης και Πρεβέζης*, Αθήνα
- ΠΑΛΙΟΥΡΑΣ Α., 1993, Τα Κάστρα Πρέβεζας-Βόνιτσας-Λευκάδας στην εποχή της Βενετοκρατίας, στο: *Πρακτικά Α' Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου «Η ιστορία της Πρέβεζας»*, Πρέβεζα 22-24 Σεπτεμβρίου 1989, Πρέβεζα, 43-56
- ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ Α., 1993, Οι Βενετοί και η ελληνική πραγματικότητα: Διοικητική, εκκλησιαστική, οικονομική οργάνωση, στο: Χ. ΜΑΛΤΕΖΟΥ (Επιστ. Διευθ.), *Όψεις της ιστορίας του βενετοκρατούμενου ελληνισμού. Αρχαιακά τεκμήρια*, Αθήνα, 277-370
- ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ Α., 1993, Οι Έλληνες και η βενετική πραγματικότητα: Ιδεολογική και κοινωνική συγκρότηση, στο: Χ. ΜΑΛΤΕΖΟΥ (Επιστ. Διευθ.), *Όψεις της ιστορίας του βενετοκρατούμενου ελληνισμού. Αρχαιακά τεκμήρια*, Αθήνα, 173-276
- ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ Α., 1996, *Ευαγή και νοσοκομειακά ιδρύματα στη βενετοκρατούμενη Κρήτη*, Βενετία
- ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ Α., 2004α, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων στον ελληνικό χώρο κατά την περίοδο της βενετοκρατίας (13^{ος}-18^{ος} αι.). Μία συνθετική προσέγγιση*, Βενετία
- ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ Α., 2004β, Συλλογικότητες και πόλη. Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων στα Ιόνια νησιά κατά την περίοδο της βενετικής κυριαρχίας, στο: *Πρακτικά Ζ' Πανιονίου Συνεδρίου, Λευκάδα, 26-30 Μαΐου 2002*, Αθήνα, 445-456
- ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ Χ.Ε., χ.χ., Πάργα, Πρέβεζα, Βόνιτσα: αστικές συσσωματώσεις στα βενετικά ηπειρωτικά εξαρτήματα», *Εώα και Εσπέρια* (υπό έκδοση)
- ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ Χ.Ε., 2002, Οι εμπορικοί πρόξενοι στη Δυτική Στερεά και Ήπειρο. Το βενετικό προξενείο της Άρτας (1720-1797), *Θησαυρίσματα* 32, 251-298

- ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ Χ.Ε., 2004, Οι εμπορικοί πρόξενοι στα Ιόνια νησιά: ανάγκη και σκοπιμότητα, στο: *Πρακτικά Ζ΄ Πανιονίου Συνεδρίου, Λευκάδα, 26-30 Μαΐου 2002*, τ. 2, Αθήνα, 577-593
- ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ Χ.Ε., 2006α, *Κοινωνική συγκρότηση και ιστορική συγκυρία στα βενετικά ηπειρωτικά εξαρτήματα. Πάργα, Πρέβεζα, Βόνιτσα*, Αθήνα (ανέκδοτη διπλωματική εργασία)
- ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ Χ.Ε., 2006β, «Il popolo della terra e fortezza di Vonizza implora di formare un consiglio»: η οργάνωση της τελευταίας αστικής συσσωμάτωσης στο βενετοκρατούμενο Ιόνιο (1776), στο: *Πρακτικά Η΄ Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου, Κύθηρα 2006* (υπό έκδοση)
- ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ Χ.Κ., 1982-1983, Κατανομή ελληνικών πληθυσμών σε φύλα και σε ομάδες ηλικιών (τέλη 16^{ου}-αρχές 19^{ου} αιώνα), *Ελληνικά* 34, 369-411
- ΠΙΡΕΝ Α., 2003, *Οι πόλεις του Μεσαίωνα*, Αθήνα
- ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ Γ.Σ., 1985, *Αιτήματα και πραγματικότητες των Ελλήνων της βενετοκρατίας (1667-1714)*, τ. 2, Ιωάννινα
- ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ Γ.Σ., 1992, *Αιτήματα και πραγματικότητες των Ελλήνων της βενετοκρατίας (1714-1796)*, τ. 3, Ιωάννινα
- ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗΣ Ε., 1960, Η επαναστατική κίνηση των Ελλήνων κατά τον δεύτερον επί Αικατερίνης Β΄ Ρωσοτουρκικόν πόλεμον (1782-1792). Λουδοβίκος Σωτήρης, *Δελτίον της ιστορικής και εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος* 14, 33-154
- ΡΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ Π.Γ., 1986, *Ιστορία της νήσου Λευκάδος*, τ. 1, Αθήνα
- ΣΑΘΑΣ Κ.Ν., 1869, *Τουρκοκρατούμενη Ελλάς. Ιστορικών Δοκίμιον περί των προς αποτίναξιν του Οθωμ. ζυγού επαναστάσεων του Ελλ. Έθνους, 1453-1821*, Αθήνα
- ΣΙΟΡΟΚΑΣ Γ.Α., 1981, *Το γαλλικό προξενείο της Άρτας (1702-1789)*, Αθήνα
- ΣΙΟΡΟΚΑΣ Γ.Α., 1983, Ένα άγνωστο τουρκοβενετικό σχέδιο για την ανταλλαγή των Κυθήρων με τα καδηλίκια Πρέβεζας και Βόνιτσας (1732/3), *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* 1983, 37-51
- ΣΜΥΡΗΣ Γ., 2004, *Το δίκτυο των οχυρώσεων στο πασαλίκι των Ιωαννίνων (1788-1822). Ιστορική-πολιτική-οικονομική και χωροταξική θεώρηση*, Ιωάννινα
- ΣΤΑΜΟΥΛΗ Ρ., 1981, Ο αλφαριθμητισμός στην Πρέβεζα κατά το 18^ο αιώνα (1742-1784), *Ο Ερανιστής* 17, 86-99
- ΣΤΑΜΟΥΛΗ Ρ., 1984, Οι οικογένειες της Κοινότητας της Πρέβεζας, *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* 1, 403-416
- ΣΤΑΜΟΥΛΗ Ρ., 2000, Πολιτικές κινητοποιήσεις των Πρεβεζάνων μετά τον «χαλασμό» (1798-1801), *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* 6, 305-398
- ΣΤΑΜΟΥΛΗ Ρ., 2004, Συμβολή στην προσωπογραφία του Ιονίου. Η οικογένεια Αλεάνδρη και ο ανταποκριτής του Ρήγα Λαυρέντιος (18^{ος}-19^{ος} αι.), *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* 7, 227-292

- ΤΟΝΤΟΡΟΦ Ν., 1986, *Η βαλκανική πόλη 15^{ος}-19^{ος} αιώνας. Κοινωνικο-οικονομική και δημογραφική ανάπτυξη*, ττ. 1-2, Αθήνα
- ΧΙΩΤΗΣ Π., 1863, *Ιστορία της Επτανήσου και ιδίως της Ζακύνθου*, τ. 3, Κέρκυρα
- ΨΑΡΑΣ Ι.Δ., 1993, Κατ' οίκον έρευνα στη βενετοκρατούμενη Πρέβεζα του 1787, στο: *Πρακτικά Α' Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου «Η ιστορία της Πρέβεζας»*, Πρέβεζα 22-24 Σεπτεμβρίου 1989, Πρέβεζα, 85-98
- ΨΙΜΟΥΛΗ Β., 2005, *Σούλι και Σουλιώτες*, 2^η έκδ., Αθήνα
- BERENGO M., 1999, *L'Europa delle città. Il volto della società urbana europea tra Medioevo ed Età moderna*, Τορίνο
- CHRONICLE, 1967, *The Chronicle of Morea. Το Χρονικόν του Μορέως*, Groningen
- KARAPIDAKIS N., 1992, *Civis fidelis: l'avènement et l'affirmation de la citoyenneté corfiote (XVIème-XVIIème siècles)*, Frankfurt 1992
- NANI MOCENIGO M., 1935, *Storia della marina veneziana. Da Lepanto alla caduta della Repubblica*, Ρώμη 1935 (ανατύπωση Βενετία 1985)
- POJACO G., 1848, *Le leggi municipali delle Isole Ionie dall'anno 1386 fino alla caduta della Repubblica veneta*, ττ. 1-3, Κέρκυρα
- ZANNINI A., 1993, *Burocrazia e burocrati a Venezia in età moderna: i cittadini originari (sec. XVI-XVIII)*, Βενετία